ओं नमः परमात्मने, श्री महागणपतये नमः,

श्री गुरुभ्यो नमः

हरिः ओं ॥

कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणम्

द्वितीयाष्टकं – प्रपाठकः 1 - 4

Version 0.0 October 24, 2017

Table of Contents

2 कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टकं 7

2.1 द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः – अग्निहोत्रब्राह्मणम् 7

2.1.1 अनुवाकं 1 – अग्निहोत्रस्योपोद्घातः 7

2.1.2 अनुवाकं 2 – अग्निहोत्रनिरूपणम्..... 8

2.1.3 अनुवाकं 3 – उपयोक्ष्यमाणस्य हविषः संस्कारः 13

2.1.4 अनुवाकं 4 – उपयुक्तस्य हविषः संस्कारः..... 16

2.1.5 अनुवाकं 5 – काम्यानि होमद्रव्याणि..... 19

2.1.6 अनुवाकं 6 – अभ्युद्द्रवणं, होमाभावप्रतीकारश्च.....24

2.1.7 अनुवाकं 7 – हविषः सर्वदेवतासंबन्धेन प्रशंसा.....26

2.1.8 अनुवाकं 8 – दोहनप्रकारोऽग्निहोत्रहोत्रश्च.....26

2.1.9 अनुवाकं 9 – अग्निहोत्रस्यासंसृष्टहोममन्त्रौ.....28

2.1.10 अनुवाकं 10 – वह्नेरवस्थाविशेषानुसारेण होमः 29

2.1.11 अनुवाकं 11 – कालभेदेन समन्त्रकं परिषेचनम्.....31

2.2 द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः – होतृब्राह्मणम्..... 33

2.2.1 अनुवाकं 1 – दशहोतृमन्त्रस्य क्रत्वर्थपुरुषार्थप्रयोगौ..... 33

2.2.2 अनुवाकं 2 – चतुर्होत्रादिमन्त्राणां क्रत्वर्थप्रयोगः 36

2.2.3 अनुवाकं 3 – चतुर्होतृपञ्चहोतृमन्त्रग्रहभागयोः पुरुषार्थ प्रयोगः 39

2.2.4 अनुवाकं 4 – जगथ् सृष्टिकथनमुखेन होतृमन्त्रप्रशंसा 42

2.2.5 अनुवाकं 5 – दक्षिणाप्रतिग्रहमन्त्रव्याख्यानम् 45

2.2.6 अनुवाकं 6 – द्वादशाहदशमेऽहनि होतृमन्त्राः 47

2.2.7 अनुवाकं 7 – सप्तहोतृमन्त्रसाध्ययज्ञप्रशंसा 49

2.2.8 अनुवाकं 8 – होतृमन्त्राणां सोमयागाङ्गत्वम् 51

2.2.9 अनुवाकं 9 – होतृमन्त्रोत्पत्तिकथनप्रसङ्गेन जगथ् सृष्टिः 54

2.2.10 अनुवाकं 10 – देवसृष्टिमध्येऽवस्थितस्येन्द्रस्य देवताधिपतित्वम् 58

2.2.11 अनुवाकं 11 – होतृमन्त्राणां पुरुषार्थप्रयोगः 61

2.3 द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः – होतृब्राह्मणशेषः 67

2.3.1 अनुवाकं 1 – सर्वेषां होतृमन्त्राणां चतुर्होतृशब्देन व्यवहार..... 67

2.3.2 अनुवाकं 2 – नैमित्तिको होतृमन्त्रहोमः 68

2.3.3 अनुवाकं 3 – केशवपनाङ्गं पुष्टिवेदनं 70

2.3.4 अनुवाकं 4 – प्रतिग्रहमन्त्रमहिमज्ञानम् 71

2.3.5 अनुवाकं 5 – प्रश्नोत्तररूपो ब्रह्मविषयस्संवादः 75

2.3.6 अनुवाकं – होतृप्रशंसाप्रसङ्गेन क्रतूनामृत्विग् विशेषव्यवस्थापनं, अग्निहोत्रस्य प्राशस्त्यं च 77

2.3.7 अनुवाकं 7 – अग्निहोत्रस्य सर्वक्रतुरुद्भावसाधनेन प्रशंसा..... 79

2.3.8 अनुवाकं 8 – सृष्टिसाधनत्वेन होतृमन्त्रासामर्थ्य प्रशंसा..... 81

2.3.9 अनुवाकं 9 – वायुरूपत्वज्ञानेन होतृमन्त्राणां प्रशंसा..... 83

2.3.10 अनुवाकं 10 – दशहोतृमन्त्राणां काम्यप्रयोगः..... 86

2.3.11 अनुवाकं 11 – दशहोत्रादिमन्त्रनाम्नां प्रवृत्तिनिमित्तम्..... 88

2.4 द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः – उपहोमाः..... 92

2.4.1 अनुवाकं 1 – उपहोमाः..... 92

2.4.2 अनुवाकं 2 – उपहोमाः..... 96

2.4.3 अनुवाकं 3 – उपहोमाः..... 100

2.4.4 अनुवाकं 4 – उपहोमाः..... 106

2.4.5 अनुवाकं 5 – उपहोमाः..... 109

2.4.6 अनुवाकं 6 – उपहोमाः..... 112

2.4.7 अनुवाकं 7 – उपहोमाः..... 117

2.4.8 अनुवाकं 8 – उपहोमाः..... 122

==========

ओं नमः परमात्मने, श्री महागणपतये नमः

श्री गुरुभ्यो नमः, हरिः ओं

2 कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टकं

2.1 द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः – अग्निहोत्रब्राह्मणम्

2.1.1 अनुवाकं 1 – अग्निहोत्रस्योपोद्घातः

T.B.2.1.1.1

अङ्गिरसो वै सत्रमासत । तेषां पृश्निर्–घर्मधुगासीत् ।

सर्जीषेणाजीवत् । तेऽब्रुवन्न् । कस्मै नु सत्रमास्महे ।

येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति । ते दिवो वृष्टि–मसृजन्त ।

यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त । तावतीरोषधयो ऽजायन्त ।

ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्न् । **1 (10)**

T.B.2.1.1.2

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत् । तेऽब्रुवन्न् । क इदमित्थ–मकरिति ।

वयं भागधेय–मिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्न् । किं वो भागधेयमिति ।

अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्य–ब्रुवन्न् ।

तेभ्य एतद्–भागधेयं प्रायच्छन्न् । यद्धुत्वा निमार्ष्टि ।

ततो वै त ओषधीर–स्वदयन्न् । य एवं ँवेद । **2 (10)**

T.B.2.1.1.3

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः । ते वथ्समुपावासृजन्न् । इदं नो हव्यं प्रदापयेति । सोऽब्रवीद्वरं ँवृणै । दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्न् । आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति । तस्माद्–वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति । आसङ्गवं मात्रा सह चरति । वारेवृतꣳह्यस्य । तस्माद्–वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः ( ) । अति हि सन्धां धयति । **3 (11)** *(अलिम्पन् – वेद – घातुक एकं च) (A1)*

2.1.2 अनुवाकं 2 – अग्निहोत्रनिरूपणम्

T.B.2.1.2.1

प्रजापति–रग्नि–मसृजत । तं प्रजा अन्वसृज्यन्त । तमभाग उपास्त । सोऽस्य प्रजाभि–रपाक्रामत् । तमवरुरुथ्–समानोऽन्वैत् । तमवरुधं नाशक्नोत् । स तपो ऽतप्यत । सोऽग्नि–रुपारमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति । स रराटादुदमृष्ट । **4 (9)**

T.B.2.1.2.2

तद्–घृतमभवत् । तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः ।

तां ज्येष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः । यद्–रराटादुदमृष्ट । तस्माद्–रराटे

केशा न सन्ति । तदग्नौ प्रागृह्णात् । तद्व्यचिकित्सत् ।

जुहवानी(**3**) मा हौषा(**3**)मिति । तद्–विचिकित्सायै जन्म ।

य एवं ँविद्वान्. विचिकित्सति । **5 (10)**

T.B.2.1.2.3

वसीय एव चेतयते । तं ँवागभ्यवद–ज्जुहुधीति । सोऽब्रवीत् ।

कस्त्वमसीति । स्वैव ते वागित्यब्रवीत् । सोऽजुहोथ्–स्वाहेति ।

तथ्स्वाहाकारस्य जन्म । य एव᳡ स्वाहाकारस्य जन्म वेद । करोति

स्वाहाकारेण वीर्यम् । यस्यैवं ँविदुषः स्वाहाकारेण जुह्वति । **6 (10)**

T.B.2.1.2.4

भोगायैवास्य हुतं भवति । तस्या आहुत्यै पुरुष–मसृजत ।

द्वितीय–मजुहोत् । सोऽश्व–मसृजत । तृतीय–मजुहोत् ।

स गामसृजत । चतुर्थ–मजुहोत् । सोऽविमसृजत ।

पञ्चम–मजुहोत् । सोऽजामसृजत । **7 (10)**

T.B.2.1.2.5

सोऽग्नि–रबिभेत् । आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति ।

स प्रजापतिं पुनः प्राविशत् । तं प्रजापति–रब्रवीत् । जायस्वेति ।

सोऽब्रवीत् । किं भागधेयमभि जनिष्य इति । तुभ्यमेवेदꣳ हूयाता

इत्यब्रवीत् । स एतद्–भागधेयमभ्यजायत । यदग्निहोत्रम् । **8 (10)**

T.B.2.1.2.6

तस्मादग्निहोत्र–मुच्यते । तद्धूयमान–मादित्योऽब्रवीत् । मा हौषीः ।

उभयोर्वै–नावेतदिति । सोऽग्नि–रब्रवीत् । कथं नौ होष्यन्तीति ।

सायमेव तुभ्यं जुहवन्न् । प्रातर्मह्य–मित्यब्रवीत् ।

तस्मादग्नये सायꣳ हूयते । सूर्याय प्रातः । **9 (10)**

T.B.2.1.2.7

आग्नेयी वै रात्रिः । ऐन्द्रमहः । यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात् ।

उभयमेवाग्नेयꣳ स्यात् । उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति । तथाऽग्नये सायꣳ

हूयते । सूर्याय प्रातः । रात्रिं ँवा अनु प्रजाः प्र जायन्ते ।

अह्ना प्रति तिष्ठन्ति । यथ्सायं जुहोति । **10 (10)**

T.B.2.1.2.8

प्रैव तेन जायते । उदिते सूर्ये प्रातर्–जुहोति । प्रत्येव तेन तिष्ठति ।
प्रजापतिर–कामयत प्रजायेयेति । स एतदग्निहोत्रं मिथुन–मपश्यत् ।
तदुदिते सूर्येऽजुहोत् । यजुषा ऽन्यत् । तूष्णीमन्यत् । ततो वै
स प्राजायत । यस्यैवं ँविदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति । **11 (10)**

T.B.2.1.2.9

प्रैव जायते । अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति । तादृगेव तत् ।
अथो खल्वाहुः । यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः । यस्तयोरन्य ँ
राधयत्यन्यं न । उभौ वाव स तावृच्छतीति ।
अग्निं ँवावादित्यः सायं प्रविशति । तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे ।
उभे हि तेजसी संपद्येते । **12 (10)**

T.B.2.1.2.10

उद्यन्तं ँवावादित्य–मग्निरनु समारोहति । तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा
ददृशे । यदग्नये सायं जुहुयात् । आ सूर्याय वृश्च्येत । यथ्सूर्याय
प्रातर्–जुहुयात् । आऽग्नये वृश्च्येत । देवताभ्यः समदं दध्यात् ।
अग्निर्ज्योतिर्–ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव साय ँ होतव्यम् ।

सूर्यो ज्योतिर् ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः ।

तथोभाभ्याꣳ सायꣳ हूयते । **13 (10)**

T.B.2.1.2.11

उभाभ्यां प्रातः । न देवताभ्यः समदं दधाति । अग्निर्ज्योतिरित्याह ।

अग्निर्वै रेतोधाः । प्रजा ज्योतिरित्याह । प्रजा एवास्मै प्र जनयति ।

सूर्यो ज्योतिरित्याह । प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति । ज्योतिरग्निः

स्वाहेत्याह । प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति । **14 (10)**

T.B.2.1.2.12

तूष्णीमुत्तरा–माहुतिं जुहोति । मिथुनत्वाय प्रजात्यै । यदुदिते सूर्ये

प्रातर्–जुहुयात् । यथाऽतिथये प्रद्रुताय शून्यायावसथायाहार्यꣳ

हरन्ति । तादृगेव तत् । क्वाह ततस्तद्–भवतीत्याहुः । यथ्स न वेद ।

यस्मै तद्धरन्तीति । तस्माद्–यदौषसं जुहोति । तदेव संप्रति ( ) ।

अथो यथा प्रार्थमौषसं परि वेवेष्टि । तादृगेव तत् । **15 (12)**

(अमृष्ट – विचिकित्सति – जुह्व – त्यजामसृज – ताग्निहोत्रꣳ – सूर्याय प्रातर् – जुहोति – जुह्वति – संपद्येते – हूयते – स्थापयति – संप्रति द्वे च) (A2)

2.1.3 अनुवाकं 3 – उपयोक्ष्यमाणस्य हविषः संस्कारः

T.B.2.1.3.1

रुद्रो वा एषः । यदग्निः । पत्नी स्थाली । यन्मध्येऽग्ने–रधिश्रयेत् । रुद्राय पत्नीमपि दध्यात् । प्रमायुका स्यात् । उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति । पत्नियै गोपीथाय । व्यन्तान् करोति ।

तथा पत्न्य–प्रमायुका भवति । **16 (10)**

T.B.2.1.3.2

घर्मो वा एषोऽशान्तः । अहरहः प्रवृज्यते । यदग्निहोत्रम् । प्रतिषिञ्चेत् पशुकामस्य । शान्तमिव हि पशव्यम् । न प्रतिषिञ्चेद्–ब्रह्मवर्चसकामस्य । समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम् । अथो खलु । प्रतिषिच्यमेव । यत्–प्रतिषिञ्चति । **17 (10)**

T.B.2.1.3.3

तत्–पशव्यम् । यज्जुहोति । तद्ब्रह्मवर्चसि । उभयमेवाकः ।

प्रच्युतं ँवा एतदस्मा–ल्लोकात् । अगतं देवलोकम् ।

यच्छृतꣳ हविरनभिघारितम् । अभिद्योतयति । अभ्येवैनद्घारयति ।

अथो देवत्रैवैनद्–गमयति । **18 (10)**

T.B.2.1.3.4

पर्यग्नि करोति । रक्षसा–मपहत्यै । त्रिः पर्यग्नि करोति । त्र्यावृद्धि

यज्ञः । अथो मेध्यत्वाय । यत्–प्राचीन–मुद्वासयेत् । यजमानꣳ शुचा

ऽर्पयेत् । यद्–दक्षिणा । पितृदेवत्यꣳ स्यात् । यत्–प्रत्यक् । **19 (10)**

T.B.2.1.3.5

पत्नीꣳ शुचा ऽर्पयेत् । उदीचीन–मुद्वासयति । एषा वै देवमनुष्याणाꣳ

शान्ता दिक् । तामेवैनदनूद्–वासयति शान्त्यै । वर्त्म करोति ।

यज्ञस्य संतत्यै । निष्टपति । उपैव तथ्स्तृणाति । चतुरुन्नयति ।

चतुष्पादः पशवः । **20 (10)**

T.B.2.1.3.6

पशूनेवा–वरुन्धे । सर्वान्–पूर्णानुन्नयति । सर्वे हि पुण्या राद्धाः ।

अनूच उन्नयति । प्रजाया अनूचीनत्वाय । अनूच्येवास्य प्रजा ऽर्धुका

भवति । सं मृशति व्यावृत्त्यै । नाहोष्यन्नुप सादयेत् ।

यदहोष्यन्नुप सादयेत् । यथा ऽन्यस्मा उपनिधाय । **21 (10)**

T.B.2.1.3.7

अन्यस्मै प्रयच्छति । तादृगेव तत् । आऽस्मै वृश्च्येत ।

यदेव गार्.हपत्येऽधिश्रयति । तेन गार्.हपत्यं प्रीणाति । अग्निरबिभेत् ।

आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति । स एताꣳ समिध–मपश्यत् । तामाऽधत्त ।

ततो वा अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त । **22 (10)**

T.B.2.1.3.8

यदेनꣳ समयच्छत् । तथ्समिधः समित्त्वम् । समिधमादधाति ।

समेवैनं ँयच्छति । आहुतीनां धृत्यै । अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्–

करोति । आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै । ब्रह्मवादिनो वदन्ति । यदेकाꣳ

समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति । अथ कस्याꣳ समिधि द्वितीया–

माहुतिं जुहोतीति । **23 (10)**

T.B.2.1.3.9

यद्–द्वे समिधावादध्यात् । भ्रातृव्यमस्मै जनयेत् । एकाꣳ समिधमाधाय । यजुषा ऽन्यामाहुतिं जुहोति । उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति । नास्मै भ्रातृव्यं जनयति । आदीप्तायां जुहोति । समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम् । अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परिवेवेष्टि । तादृगेव तत् ( ) । चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति । तस्माद्–द्विपा–च्चतुष्पादमत्ति । अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति । **24 (14)**

(भवति – प्रतिषिञ्चति – गमयति – प्रत्यक् – पशव – उपनिधा – यादिध्रियन् – तेति – तच्चत्वारि च) (A3)

2.1.4 अनुवाकं 4 – उपयुक्तस्य हविषः संस्कारः

T.B.2.1.4.1

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः । अवाचीमसुराः । ततो देवा अभवन्न् । पराऽसुराः । यं कामयेत वसीयान्थ् स्यादिति । कनीयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा । उत्तरं भूयो जुहुयात् । एषा वा उत्तरावत्याहुतिः । तां देवा अजुहवुः । ततस्तेऽभवन्न् । **25 (10)**

T.B.2.1.4.2

यस्यैवं जुह्वति । भवत्येव । यं कामयेत पापीयान्थ् स्यादिति ।

भूयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा । उत्तरं कनीयो जुहुयात् । एषा वा

अवाच्याहुतिः । तामसुरा अजुहवुः । ततस्ते पराऽभवन् ।

यस्यैवं जुह्वति । परैव भवति । **26 (10)**

T.B.2.1.4.3

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय । अथो व्यावृत्त्यै । गार्.हपत्यं प्रतीक्षते ।

अननुध्यायिन–मेवैनं करोति । अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति ।

तं ँय ऋच्छेत् । यज्ञस्थाणुमृच्छेत् । एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः ।

यत्–पूर्वाऽऽहुतिः । तां ँयदुत्तरयाऽभि जुहुयात् । **27 (10)**

T.B.2.1.4.4

यज्ञस्थाणु–मृच्छेत् । अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति । यज्ञस्थाणुमेव

परि वृणक्ति । अथो भ्रातृव्यमेवाप्त्वा ऽतिक्रामति । अवाचीनꣳ

सायमुप मार्ष्टि । रेत एव तद्–दधाति । ऊर्ध्वं प्रातः । प्र जनयत्येव

तत् । ब्रह्मवादिनो वदन्ति । चतुरुन्नयति । **28 (10)**

T.B.2.1.4.5

द्विर्जुहोति । अथ क्व द्वे आहुती भवत इति । अग्नौ वैश्वानर इति
ब्रूयात् । एष वा अग्निर्वैश्वानरः । यद्ब्राह्मणः । हुत्वा द्विः प्राश्नाति ।
अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति । द्विर्जुहोति । द्विर्निमार्ष्टि ।
द्विः प्राश्नाति । **29 (10)**

T.B.2.1.4.6

षट्थ् संपद्यन्ते । षड्वा ऋतवः । ऋतूनेव प्रीणाति । ब्रह्मवादिनो
वदन्ति । किं देवत्य–मग्निहोत्रमिति । वैश्वदेवमिति ब्रूयात् ।
यद्–यजुषा जुहोति । तदैन्द्राग्नम् । यत्–तूष्णीम् ।
तत्–प्राजापत्यम् । **30 (10)**

T.B.2.1.4.7

यन्निमार्ष्टि । तदोषधीनाम् । यद्द्वितीयम् । तत्–पितृणाम् ।
यत्–प्राश्नाति । तद्–गर्भाणाम् । तस्माद्–गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते ।
यदाचामति । तन्मनुष्याणाम् । उदङ्पर्यावृत्याचामति । **31 (10)**

T.B.2.1.4.8

आत्मनो गोपीथाय । निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै । निष्टपति स्वगाकृत्यै ।
उद्–दिशति । सप्तर्.षीनेव प्रीणाति । दक्षिणा पर्यावर्तते । स्वमेव
वीर्यमनु पर्यावर्तते । तस्माद्–दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः ।
अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते । हुत्वोप समिन्धे । **32 (10)**

T.B.2.1.4.9

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै । न बर्.हिरनु प्र हरेत् । असꣳस्थितो वा
एष यज्ञः । यदग्निहोत्रम् । यदनु प्रहरेत् । यज्ञं ँविच्छिन्द्यात् ।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम् । यज्ञस्य सन्तत्यै । अपो नि नयति ।
अवभृथस्यैव रूपमकः ( ) । **33 (10)**

(अभवन् – भवति – जुहुयान् – नयति – मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति – प्राजापत्य – माचामती – न्धे – ऽकः) (A4)

2.1.5 अनुवाकं 5 – काम्यानि होमद्रव्याणि

T.B.2.1.5.1

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः । किं प्रायण–
मग्निहोत्रमिति । वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम् । अग्निहोत्रं

ँयज्ञानाम् । तस्य पृथिवी सदः । अन्तरिक्ष–माग्नीद्ध्रम् । द्यौर्.–
हविर्धानम् । दिव्या आपः प्रोक्षणयः । ओषधयो बर्.हिः । **34 (10)**

T.B.2.1.5.2

वनस्पतय इध्मः । दिशः परिधयः । आदित्यो यूपः ।
यजमानः पशुः । समुद्रोऽवभृथः । सम्ँवथ्सरः स्वगाकारः ।
तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति । यथ् सायं जुहोति ।
रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते । यत्–प्रातः । **35 (10)**

T.B.2.1.5.3

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते । यत्–ततो ददाति । सा दक्षिणा ।
यावन्तो वै देवा अहुतमादन्न् । ते पराऽभवन्न् । त एतदग्निहोत्रꣳ
सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः । तस्मादाहुः । अग्निहोत्रं ँवै देवा
गृहाणां निष्कृति–मपश्यन्निति । यथ्–सायं जुहोति ।
रात्रिया एव तद्धुताद्याय । **36 (10)**

T.B.2.1.5.4

यजमानस्या–पराभावाय । यत्–प्रातः । अह्न एव तद्धुताद्याय ।
यजमानस्या–पराभावाय । यत्–ततोऽश्नाति । हुतमेव तत् ।

द्वयोः पयसा जुहुयात्–पशुकामस्य । एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम् ।
य एवं ँवेद । प्र प्रजया पशुभिर्–मिथुनैर्–जायते । **37 (10)**

T.B.2.1.5.5

इमामेव पूर्वया दुहे । अमूमुत्तरया । अधिश्रित्योत्तरमा नयति ।
योनावेव तद्–रेतः सिञ्चति प्रजनने ।
आज्येन जुहुयात्–तेजस्कामस्य । तेजो वा आज्यम् ।
तेजस्व्येव भवति । पयसा पशुकामस्य । एतद्वै पशूनाꣳ रूपम् ।
रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे । **38 (10)**

T.B.2.1.5.6

पशुमानेव भवति । दध्नेन्द्रिय कामस्य । इन्द्रियं ँवै दधि ।
इन्द्रियाव्येव भवति । यवाग्वा ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः ।
भागधेयेनैवास्मै सजातानव–रुन्धे । ग्राम्येव भवति ।
अयज्ञो वा एषः । योसामा । **39 (9)**

T.B.2.1.5.7

चतुरुन्नयति । चतुरक्षरꣳ रथन्तरम् । रथन्तरस्यैष वर्णः । उपरीव
हरति । अन्तरिक्षं ँवामदेव्यम् । वामदेव्यस्यैष वर्णः । द्विर्जुहोति ।

द्व्यक्षरं बृहत् । बृहत एष वर्णः । अग्निहोत्रमेव तथ्
सामन्वत्–करोति । **40 (10)**

T.B.2.1.5.8

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद । उपैनमुपसदो नमन्ति ।
विन्दत उपसत्तारम् । उन्नीयोप सादयति । पृथिवीमेव प्रीणाति ।
होष्यन्नुप सादयति । अन्तरिक्षमेव प्रीणाति । हुत्वोप सादयति ।
दिवमेव प्रीणाति । एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः । **41 (10)**

T.B.2.1.5.9

य एवं वेद । उपैन–मुपसदो नमन्ति । विन्दत उपसत्तारम् ।
यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितꣳ होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं
वेद । तस्य त्वेव हुतम् । प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम् ।
अपानः प्रत्याश्रावितम् । मनो होता । चक्षुर्–ब्रह्मा ।
निमेषो वषट्कारः । **42 (10)**

T.B.2.1.5.10

य एवं वेद । तस्य त्वेव हुतम् । सायं यावानश्च वै देवाः
प्रातर्यावाणश्चा–ग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति । तान्. यन्न तर्पयेत् ।

प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्न् । यत्तर्पयेत् । तृप्ता एनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः । सजूर्देवैः सायं ँयावभिरिति सायꣳ सं मृशति । सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः । ये चैव देवाः सायं ँयावानो ये च प्रातर्यावाणः । **43 (10)**

T.B.2.1.5.11

तानेवोभयाꣳ स्तर्पयति । त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभि स्तर्पयन्ति । अरुणो ह स्माहौपवेशिः । अग्निहोत्र एवाहꣳ सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि । तस्मान्–मत्पापीयाꣳसो भ्रातृव्या इति । चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति । समिथ्–सप्तमी । सप्तपदा शक्वरी । शाक्वरो वज्रः ( ) । अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं ँयजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति । भवत्यात्मना । पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति । **44 (13)** *(बर्.हिः – प्रातर्. – हुताद्याय – जायते – रुन्धे – ऽसामा – करो – त्येता वा अग्निहोत्रस्यो पसदो – वषट्कार – श्च प्रातर्यावाणो – वज्रस्त्रीणि च) (A5)*

2.1.6अनुवाकं 6 – अभ्युद्द्रवणं, होमाभावप्रतीकारश्च

T.B.2.1.6.1

प्रजापति–रकामय–तात्मन् वन्मे जायेतेति । सोऽजुहोत् । तस्यात्मन्
वदजायत । अग्निर्–वायुरा–दित्यः । तेऽब्रुवन्न् । प्रजापति–रहौषी–
दात्मन्–वन्मे जायेतेति । तस्य वयमजनिष्महि । जायतां न आत्मन्–
वदिति तेऽजुहवुः । प्राणानामग्निः । तनुवै वायुः । **45 (10)**

T.B.2.1.6.2

चक्षुष आदित्यः । तेषाᳬ हुतादजायत गौरेव । तस्यै पयसि
व्यायच्छन्त । मम हुतादजनि ममेति । ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्न् ।
स आदित्योऽग्नि–मब्रवीत् । यतरो नौ जयात् । तन्नौ सहासदिति ।
कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापति–रब्रवीत्–कस्यै क इति ।
प्राणानामहमित्यग्निः । **46 (10)**

T.B.2.1.6.3

तनुवा अहमिति वायुः । चक्षुषोऽहमित्यादित्यः । य एव
प्राणानामहौषीत् । तस्य हुतादजनीति । अग्नेर्. हुतादजनीति ।
तदग्निहोत्रस्या–ग्निहोत्रत्वम् । गौर्वा अग्निहोत्रम् । य एवं ँवेद

गौरग्निहोत्रमिति । प्राणापानाभ्या–मेवाग्निꣳ समर्धयति ।

अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति । **47 (10)**

T.B.2.1.6.4

य एवं ँवेद । तौ वायुरब्रवीत् । अनु मा भजतमिति ।

यदेव गार्.हपत्येऽधिश्रित्या–हवनीय–मभ्युद्द्रवान् ।

तेन त्वां प्रीणानित्य–ब्रूताम् । तस्माद्–यद्–गार्.हपत्येऽधि–

श्रित्याहवनीय–मभ्युद्द्रवति । वायुमेव तेन प्रीणाति ।

प्रजापतिर्–देवताः सृजमानः । अग्निमेव देवतानां प्रथम–मसृजत ।

सोऽन्यदालम्–भ्यमवित्त्वा । **48 (10)**

T.B.2.1.6.5

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत । स मृत्यो–रबिभेत् । सोऽमुमादित्य–मात्मनो

निरमिमीत । तꣳहुत्वा पराङ्पर्यावर्तत । ततो वै स मृत्युमपाजयत् ।

अप मृत्युं जयति । य एवं ँवेद । तस्माद्–यस्यैवं ँविदुषः ।

उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्वति । हुतमेवास्य भवति ( ) ।

असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम् । **49 (11)**

(तनुवै वायु – रग्निर् – भव – त्यवित्त्वा – भवत्येकं च) (A6)

2.1.7 अनुवाकं 7 – हविषः सर्वदेवतासंबन्धेन प्रशंसा

T.B.2.1.7.1

रौद्रं गवि । वायव्य–मुपसृष्टम् । आश्विनं दुह्यमानम् । सौम्यं दुग्धम् ।

वारुणमधिश्रितम् । वैश्वदेवा भिन्दवः । पौष्णमुदन्तम् ।

सारस्वतं विष्यन्दमानम् । मैत्रꣳ शरः । धातुरुद्वासितम् ( ) ।

बृहस्पतेरुन्नीतम् । सवितुः प्रक्रान्तम् । द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम् ।

ऐन्द्राग्न–मुपसन्नम् । अग्नेः पूर्वा ऽऽहुतिः । प्रजापते–रुत्तरा ।

ऐन्द्रꣳ हुतम् । **50 (17)** *(उद्वासितꣳ सप्त च) (A7)*

2.1.8 अनुवाकं 8 – दोहनप्रकारोऽग्निहोत्रहोत्रश्च

T.B.2.1.8.1

दक्षिणत उप सृजति । पितृलोकमेव तेन जयति । प्राचीमावर्तयति ।

देवलोकमेव तेन जयति । उदीचीमावृत्य दोग्धि । मनुष्यलोकमेव

तेन जयति । पूर्वौ दुह्याज्ज्येष्ठस्य ज्यैष्ठिनेयस्य । यो वा गतश्रीः

स्यात् । अपरौ दुह्यात्–कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य ।

यो वा बुभूषेत् । **51 (10)**

T.B.2.1.8.2

न सं मृशति । पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै । वायव्यं ँवा एतदुपसृष्टम् ।

आश्विनं दुह्यमानम् । मैत्रं दुग्धम् । अर्यम्ण उद्वास्यमानम् ।

त्वाष्ट्र–मुन्नीयमानम् । बृहस्पते–रुन्नीतम् । सवितुः प्रक्रान्तम् ।

द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम् । **52 (10)**

T.B.2.1.8.3

ऐन्द्राग्नमुप सादितम् । सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति ।

योऽग्निहोत्रं जुहोति । यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति ।

एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति । तृप्यति प्रजया पशुभिः । प्रसुवर्गं

ँलोकं जानाति । पश्यति पुत्रम् । पश्यति पौत्रम् । प्र प्रजया

पशुभिर्–मिथुनैर्–जायते ( ) । यस्यैवं ँविदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति ।

य उ चैन देवं ँवेद । **53 (12)**

(बभूषे– द्विध्रियमाणं – जायते द्वे च) (A8)

2.1.9अनुवाकं 9 – अग्निहोत्रस्यासंसृष्टहोममन्त्रौ

T.B.2.1.9.1

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्न् । तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्र–मजुहोत् । द्विरेकः ।
सकृदेकः । तेषां ँयस्त्रिरजुहोत् । स ऋचाऽजुहोत् । यो द्विः ।
स यजुषा । यः सकृत् । स तूष्णीम् । **54 (10)**

T.B.2.1.9.2

यश्च यजुषा ऽजुहोद्यश्च तूष्णीम् । तावुभावार्ध्नुताम् । तस्माद्–यजुषा
ऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या । तूष्णीमुत्तरा । उभे एवर्द्धी अवरुन्धे ।
अग्निर्–ज्योतिर् ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति । रेत एव
तद्–दधाति । सूर्यो ज्योतिर्–ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः । रेत एव
हितं प्र जनयति । रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते । **55 (10)**

T.B.2.1.9.3

यस्याग्निहोत्रमहुतꣳ सूर्योऽभ्युदेति । यद्–यन्ते स्यात् । उन्नीय
प्राङुदाद्रवेत् । स उपसाद्यातमितो–रासीत । स यदा ताम्येत् ।
अथ भूः स्वाहेति जुहुयात् । प्रजापतिर्वै भूतः । तमेवो–पासरत् ।
स एवैनं तत उन्नयति । नार्तिमार्च्छति यजमानः ( ) । **56 (10)**

(तूष्णीं – जायते – यजमानः) (A9)

2.1.10 अनुवाकं 10 – वह्नेरवस्थाविशेषानुसारेण होमः

T.B.2.1.10.1

यदग्नि–मुद्धरति । वसवस्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति ।
वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति । निहितो धूपायञ्छेते ।
रुद्रास्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति ।
रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति । प्रथममिध्ममर्चिरा लभते ।
आदित्यास्तर्ह्यग्निः । **57 (10)**

T.B.2.1.10.2

तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं
भवति । सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति । विश्वे
देवास्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । विश्वेष्वेवास्य
देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति । नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव
भवति । इन्द्रस्तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति ।
इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति । **58 (10)**

T.B.2.1.10.3

अङ्गारा भवन्ति । तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति । प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः ।
तस्मिन्. यस्य तथाविधे जुह्वति । प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रꣳ
हुतं भवति । शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते । ब्रह्म–तर्ह्यग्निः । तस्मिन्. यस्य
तथाविधे जुह्वति । ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति ।
वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु ( ) । इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन् ।
अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति । यस्यैवं
ँविदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति । य उ चैन देवं ँवेद । **59 (14)**

(आदित्यास्तर्ह्यग्निर् – इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति – देवेषु चत्वारि च) (A10)

Special Korvai

(यदग्निं निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म
वसुष्वष्टौ)

2.1.11 अनुवाकं 11 – कालभेदेन समन्त्रकं परिषेचनम्

T.B.2.1.11.1

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति । सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः । अग्निर्वा ऋतम् । असावादित्यः सत्यम् । अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति । अग्निना ऽऽदित्यं प्रातस्सः । यावदहोरात्रे भवतः । तावदस्य लोकस्य । नार्तिर्न रिष्टिः । नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति ( ) । यस्यैवं ँविदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति । य उ चैन देवं ँवेद । **60 (12)** *(अस्ति द्वे च) (A11)*

Prapaataka Korvai with starting Padams of 1 to 11 Anuvaakams :-

(अङ्गिरसः – प्रजापतिरग्निꣳ – रुद्र – उत्तरावतीं – ब्रह्मवादिनो ऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः – प्रजापतिरकामयतात्मन्वद् – रौद्रं गवि – दक्षिणत – स्त्रयो वै – यदग्नि – मृतं त्वा सत्येनैकादश)

Korvai with starting Padams of 1, 11, 21 Series of dasanees :-

(अङ्गिरसः – प्रैव तेन – पशूनेव – यन्निमार्ष्टि – यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो – दक्षिणतः षष्टिः)

First and Last Padam 2nd Ashtakam 1st Prapaatakam :-

(अङ्गिरसो – य उ चैन देवं वेद)

। हरिः ओं ।

। कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः

समाप्तः ।

==========

Details of Dasani & Vaakyams for Ashtakam 2 – Prapaatakam 1 (TB 2.1)

	Dasani	Vaakyams
Anuvakam 1	3	31
Anuvakam 2	12	122
Anuvakam 3	9	94
Anuvakam 4	9	90
Anuvakam 5	11	113
Anuvakam 6	5	51
Anuvakam 7	1	17
Anuvakam 8	3	32
Anuvakam 9	3	30
Anuvakam 10	3	34
Anuvakam 11	1	12
Total →	60	626

2.2 द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः – होतृब्राह्मणम्

2.2.1 अनुवाकं 1 – दशहोतृमन्त्रस्य क्रत्वर्थपुरुषार्थप्रयोगौ

T.B.2.2.1.1

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति । स एतं दशहोतार–मपश्यत् ।
तं मनसा ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत् । ततो वै स प्रजा असृजत ।
ता अस्माथ्सृष्टा अपाक्रामन्न् । ता ग्रहेणागृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् ।
यः कामयेत प्रजायेयेति । स दशहोतारं मनसा ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे
जुहुयात् । प्रजापतिर्वै दशहोता । **1 (10)**

T.B.2.2.1.2

प्रजापतिरेव भूत्वा प्र जायते । मनसा जुहोति ।
मन इव हि प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । पूर्णया जुहोति ।
पूर्ण इव हि प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । न्यूनया जुहोति ।
न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत । प्रजानाꣳ सृष्ट्यै । **2 (10)**

T.B.2.2.1.3

दर्भस्तम्बे जुहोति । एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत ।
यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत । तस्मादेव योनेः

प्र जायते । ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते । ब्राह्मणो वै प्रजाना–मुपद्रष्टा ।
उपद्रष्टुमत्येव प्र जायते । ग्रहो भवति । प्रजानाꣳ सृष्टानां धृत्यै ।
यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाꣳसं यशो नर्च्छेत् । **3 (10)**

T.B.2.2.1.4

सोऽरण्यं परेत्य । दर्भस्तम्ब–मुद्ग्रत्थ्य । ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य ।
चतुर्.होतॄन् व्याचक्षीत । एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म ।
यच्चतुर्.होतारः । तदेव प्रकाशं गमयति । तदेनं प्रकाशं गतम् ।
प्रकाशं प्रजानां गमयति । दर्भस्तम्ब–मुद्ग्रत्थ्य व्याचष्टे । **4 (10)**

T.B.2.2.1.5

अग्निवान्. वै दर्भस्तम्बः । अग्निवत्येव व्याचष्टे । ब्राह्मणो दक्षिणत
उपास्ते । ब्राह्मणो वै प्रजाना–मुपद्रष्टा । उपद्रष्टु–मत्येवैनं यश
ऋच्छति । ईश्वरं तं यशोऽर्तोरित्याहुः । यस्यान्ते व्याचष्ट इति ।
वरस्तस्मै देयः । यदेवैनं तत्रोप नमति । तदेवाव रुन्धे । **5 (10)**

T.B.2.2.1.6

अग्निमादधानो दशहोत्रा ऽरणिमवदध्यात् । प्रजातमेवैन–माधत्ते ।
तेनैवोद्द्रुत्याग्निहोत्रं जुहुयात् । प्रजातमेवैनज्जुहोति ।

हविर्निर्वफस्यन्–दशहोतारं ँव्याचक्षीत । प्रजातमेवैनं निर्वपति ।
सामिधेनी–रनुवक्ष्यन्–दशहोतारं ँव्याचक्षीत । सामिधेनीरेव
सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । अथो यज्ञो वै दशहोता ।
यज्ञमेव तनुते । **6 (10)**

T.B.2.2.1.7

अभिचरन्–दशहोतारं जुहुयात् । नव वै पुरुषे प्राणाः । नाभिर्दशमी ।
सप्राणमेवैनमभिचरति । एतावद्वै पुरुषस्य स्वम् । यावत् प्राणाः ।
यावदेवास्यास्ति । तदभिचरति । स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा ।
एतद्वा अस्यै निर्.ऋतिगृहीतम् ( ) । निर्.ऋति गृहीत एवैनं निर्.ऋत्या
ग्राहयति । यद् वाचः क्रूरम् । तेन वषट्करोति । वाच एवैनं क्रूरेण
प्र वृश्चति । ताजगार्तिमार्च्छति । **7 (15)**

(दशहोता – सृष्ट्या – ऋच्छेद् – व्याचष्टे – रुन्ध – एव तनुते – निर्.ऋतिगृहीतं पञ्च च) (A1)

2.2.2 अनुवाकं 2 – चतुर्होत्रादिमन्त्राणां क्रत्वर्थप्रयोगः

T.B.2.2.2.1

प्रजापतिरकामयत दर्.शपूर्णमासौ सृजेयेति । स एतं चतुर्.होतार–
मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीयेऽजुहोत् । ततो वै स
दर्.शपूर्णमासावसृजत । तावस्माथ् सृष्टावपाक्रामताम् । तौ ग्रहेणा
गृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । दर्.शपूर्णमासा–वालभमानः ।
चतुर्.होतारं मनसाऽनुद्रुत्या–हवनीये जुहुयात् ।
दर्.शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । **8 (10)**

T.B.2.2.2.2

ग्रहो भवति । दर्.शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै । सोऽकामयत
चातुर्मास्यानि सृजेयेति । स एतं पञ्चहोतार–मपश्यत् ।
तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीयेऽजुहोत् । ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत ।
तान्यस्माथ्–सृष्टान्यपाक्रामन्न् । तानि ग्रहेणागृह्णात् ।
तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । चातुर्मास्यान्यालभमानः । **9 (10)**

T.B.2.2.2.3

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीये जुहुयात् । चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । ग्रहो भवति । चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै । सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति । स एतꣳ षड्होतार-मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीयेऽजुहोत् । ततो वै स पशुबन्धमसृजत । सोऽस्माथ् सृष्टो ऽपाक्रामत् । तं ग्रहेणागृह्णात् । **10 (10)**

T.B.2.2.2.4

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् । पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः । षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीये जुहुयात् । पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । ग्रहो भवति । पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै । सोऽकामयत सौम्य-मध्वरꣳ सृजेयेति । स एतꣳ सप्तहोतार-मपश्यत् । तं मनसाऽनुद्रुत्या हवनीये ऽजुहोत् । ततो वै स सौम्य-मध्वर-मसृजत । **11 (10)**

T.B.2.2.2.5

सोऽस्माथ् सृष्टोऽपाक्रामत् । तं ग्रहेणागृह्णात् । तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम् ।
दीक्षिष्यमाणः । सप्तहोतारं मनसाऽनुदृत्या हवनीये जुहुयात् ।
सौम्यमेवाध्वरꣳ सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते । ग्रहो भवति । सौम्यस्या–
ध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै । देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत् । तमेतावच्छः
समभरन् । **12 (10)**

T.B.2.2.2.6

यथ् संभाराः । ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत् । यथ् संभारा भवन्ति ।
यज्ञस्य प्रभूत्यै । आतित्थ्यमासाद्य व्याचष्टे । यज्ञमुखं ँवा आतिथ्यम् ।
मुखत एव यज्ञꣳ संभृत्य प्र तनुते । अयज्ञो वा एषः । योऽपत्नीकः ।
न प्रजाः प्र जायेरन् ( ) । पत्नीर्व्याचष्टे । यज्ञमेवाकः ।
प्रजानां प्रजननाय । उपसथ्सु व्याचष्टे । एतद्वै पत्नीना–मायतनम् ।
स्व एवैना आयतनेऽव कल्पयति । **13 (16)**

(तनुत – आलभमानो – ऽगृह्णा – दसृज – ताभर –
ञ्जायेरन्थ् षट्च) (A2)

2.2.3 अनुवाकं 3 – चतुर्होतृपञ्चहोतृमन्त्रग्रहभागयोः पुरुषार्थ प्रयोगः

T.B.2.2.3.1

प्रजापति–रकामयत प्र जायेयेति । स तपोऽतप्यत । स त्रिवृत꣣
स्तोम–मसृजत । तं पञ्चदशस्तोमो मध्यत उदतृणत् ।
तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम् । पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त ।
अपरपक्ष–मन्वसुराः । ततो देवा अभवन्न् । पराऽसुराः । यं कामयेत
वसीयान्थ् स्यादिति । **14 (10)**

T.B.2.2.3.2

तं पूर्वपक्षे याजयेत् । वसीयानेव भवति । यं कामयेत पापीयान्थ्–
स्यादिति । तमपरपक्षे याजयेत् । पापीयानेव भवति ।
तस्मात् पूर्वपक्षो ऽपरपक्षात्–करुण्यतरः । प्रजापतिर्वै दशहोता ।
चतुर्.होता पञ्चहोता । षड्होता सप्तहोता ।
ऋतवः सम्ँवथ्सरः । **15 (10)**

T.B.2.2.3.3

प्रजाः पशव इमे लोकाः । य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाᳬसं ँवेद ।
बहोरेव भूयान् भवति । प्रजापतिर्–देवासुरानसृजत । स इन्द्रमपि
नासृजत । तं देवा अब्रुवन्न् । इन्द्रं नो जनयेति । सोऽब्रवीत् ।
यथा ऽहं ँयुष्माᳬ स्तपसा ऽसृक्षि । एवमिन्द्रं जनयध्वमिति । **16 (10)**

T.B.2.2.3.4

ते तपोऽतप्यन्त । त आत्मन्निन्द्र–मपश्यन्न् । तमब्रुवन्न् । जायस्वेति ।
सोऽब्रवीत् । किं भागधेय–मभिजनिष्य इति । ऋतून्थ् सम्ँवथ्सरम् ।
प्रजाः पशून् । इमान् ँलोकानित्यब्रुवन्न् । तं ँवै माऽऽहुत्या
प्रजनयतेत्यब्रवीत् । **17 (10)**

T.B.2.2.3.5

तं चतुर्.होत्रा प्राजनयन्न् । यः कामयेत वीरो म आ जायेतेति ।
स चतुर्.होतारं जुहुयात् । प्रजापतिर्वै चतुर्.होता । प्रजापतिरेव
भूत्वा प्रजायते । जजनदिन्द्र–मिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति ।
आऽस्य वीरो जायते । वीरᳬ हि देवा एतया ऽऽहुत्या प्राजनयन्न् ।
आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोके ऽस्पर्धन्त ।

वयं पूर्वे सुवर्गँ लोकमियाम वयं पूर्व इति । **18 (10)**

T.B.2.2.3.6

त आदित्या एतं पञ्चहोतार–मपश्यन्न् । तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे ऽजुहवुः । ततो वै ते पूर्वे सुवर्गँ लोकमायन्न् । यः सुवर्गकामः स्यात् । स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात् । सम्ँवथ्सरो वै पञ्चहोता । सम्ँवथ्सरः सुवर्गो लोकः । सम्ँवथ्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय । सुवर्गँ लोकमेति । तेब्रुवन्–नङ्गिरस आदित्यान् । **19 (10)**

T.B.2.2.3.7

क्व स्थ । क्व वः सद्भ्यो हव्यं ँवक्ष्याम इति । छन्दः स्वित्यब्रुवन्न् । गायत्रियां त्रिष्टुभि–जगत्यामिति । तस्माच्छन्दः सु सद्भ्य आदित्येभ्यः । आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं ँवहन्ति । वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम् । ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति । य एवं ँवेद । द्वादश मासाः पञ्चर्तवः ( ) । त्रय इमे लोकाः । असावादित्य एकविꣳशः । एतस्मिन् वा एष श्रितः । एतस्मिन्–प्रतिष्ठितः ।

य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं ँवेद । प्रत्येव तिष्ठति । **20 (16)**

(स्यादिति – सम्ँवथ्सरो – जनयध्वमिती – त्यब्रवीत् – पूर्व इत्या – दित्यान् – ऋतवः षट्च) (A3)

2.2.4अनुवाकं 4 – जगथ् सृष्टिकथनमुखेन होतृमन्त्रप्रशंसा

T.B.2.2.4.1

प्रजापति–रकामयत प्रजायेयेति । स एतं दशहोतार–मपश्यत् । तेन दशधा ऽऽत्मानं ँविधाय । दशहोत्रा ऽतप्यत । तस्य चित्तिः स्रुगासीत् । चित्तमाज्यम् । तस्यैतावत्येव वागासीत् । एतावान्. यज्ञक्रतुः । स चतुर्.होतार–मसृजत । सोऽनन्दत् । **21 (10)**

T.B.2.2.4.2

असृक्षि वा इममिति । तस्य सोमो हविरासीत् । स चतुर्.होत्रा ऽतप्यत । सोऽताम्यत् । स भूरिति व्याहरत् । स भूमिमसृजत । अग्निहोत्रं दर्.शपूर्णमासौ यजूꣳषि । स द्वितीयमतप्यत । सोऽताम्यत् । स भुव इति व्याहरत् । **22 (10)**

T.B.2.2.4.3

सोऽन्तरिक्ष–मसृजत । चातुर्मास्यानि सामानि । स तृतीयमतप्यत ।

सोऽताम्यत् । स सुवरिति व्याहरत् । स दिवमसृजत ।

अग्निष्टोम–मुक्थ्य–मतिरात्रमृचः । एता वै व्याहृतय इमे लोकाः ।

इमान् खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवः छन्दाꣳसि प्राजायन्त ।

य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद । **23 (10)**

T.B.2.2.4.4

प्र प्रजया पशुभिर्–मिथुनैर्–जायते । स पञ्चहोतार–मसृजत ।

स हविर्ना–विन्दत । तस्मै सोम–स्तनुवं प्रायच्छत् । एतत् ते

हविरिति । स पञ्चहोत्रा ऽतप्यत । सोऽताम्यत् । स प्रत्यङ्ङबाधत ।

सोऽसुरा–नसृजत । तदस्या प्रियमासीत् । **24 (10)**

T.B.2.2.4.5

तद्–दुर्वर्णꣳ हिरण्यमभवत् । तद्–दुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म ।

स द्वितीयमतप्यत । सोऽताम्यत् । स प्राङ्ङबाधत । स देवानसृजत ।

तदस्य प्रियमसीत् । तथ् सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत् । तथ् सुवर्णस्य

हिरण्यस्य जन्म । य एवꣳ सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद । **25 (10)**

T.B.2.2.4.6

सुवर्ण आत्मना भवति । दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः । तस्माथ् सुवर्णꣳ हिरण्यं भार्यम् । सुवर्ण एव भवति । ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम् । स सप्तहोतार–मसृजत । स सप्तहोत्रैव सुवर्गँ लोकमैत् । त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदत । त्रयस्त्रिꣳशेन प्रत्यतिष्ठत् । एकविꣳशेन रुचमधत्त । **26 (10)**

T.B.2.2.4.7

सप्तदशेन प्राजायत । य एवं विद्वान्थ् सोमेन यजते । सप्तहोत्रैव सुवर्गँ लोकमेति । त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्–प्रणुदते । त्रयस्त्रिꣳशेन प्रति तिष्ठति । एकविꣳशेन रुचं धत्ते । सप्तदशेन प्रजायते । तस्माथ्–सप्तदशः स्तोमो न निर्.हृत्यः । प्रजापति र्वै सप्तदशः । प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै ( ) । **27 (10)** *(अनन्दद् – भुव इति व्याहरद् – वेदा – सीद् – वेदा – धत्त – प्रजात्यै) (A4)*

2.2.5अनुवाकं 5 – दक्षिणाप्रतिग्रहमन्त्रव्याख्यानम्

T.B.2.2.5.1

देवा वै वरुणमयाजयन्न् । स यस्यै यस्यै देवतायै दक्षिणामनयत् । तामव्लीनात् । तेऽब्रुवन्न् । व्यावृत्य प्रति गृह्णाम । तथा नो दक्षिणा न व्लेष्यतीति । ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्न् । ततो वै तां दक्षिणा नाव्लीनात् । य एवं ँविद्वान् व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति । नैनं दक्षिणा व्लीनाति । **28 (10)**

T.B.2.2.5.2

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह । आग्नेयं ँवै हिरण्यम् । स्वयैवैनद्–देवतया प्रति गृह्णाति । सोमाय वास इत्याह । सौम्यं ँवै वासः । स्वयैवैनद्–देवतया प्रति गृह्णाति । रुद्राय गामित्याह । रौद्री वै गौः । स्वयैवैनां देवतया प्रति गृह्णाति । वरुणायाश्वमित्याह । **29 (10)**

T.B.2.2.5.3

वारुणो वा अश्वः । स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति । प्राजापतये पुरुषमित्याह । प्राजापत्यो वै पुरुषः । स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति ।

मनवे तल्पमित्याह । मानवो वै तल्पः । स्वयैवैनं देवतया प्रति
गृह्णाति । उत्तानायाङ्गीरसायान इत्याह । इयं ँवा उत्तान
आङ्गीरसः । **30 (10)**

T.B.2.2.5.4

अनयैवैनत्–प्रति गृह्णाति । वैश्वानर्यार्चा रथं प्रति गृह्णाति । वैश्वानरो
वै देवतया रथः । स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति । तेनामृतत्वमश्या–
मित्याह । अमृतमेवात्मन्–धत्ते । वयो दात्र इत्याह । वय एवैनं कृत्वा ।
सुवर्गं ँलोकं गमयति । मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह । **31 (10)**

T.B.2.2.5.5

यद्वै शिवम् । तन्मयः । आत्मन एवैषा परीत्तिः । क इदं कस्मा
अदादित्याह । प्रजापतिर्वै कः । स प्रजापतये ददाति ।
कामः कामायेत्याह । कामेन हि ददाति । कामेन प्रतिगृह्णाति ।
कामो दाता कामः प्रति ग्रहीतेत्याह । **32 (10)**

T.B.2.2.5.6

कामो हि दाता । कामः प्रति ग्रहीता । कामꣳ समुद्र–माविशेत्याह ।
समुद्र इव हि कामः । नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति । न समुद्रस्य ।

कामेन त्वा प्रति गृह्णामीत्याह । येन कामेन प्रति गृह्णाति ।

स एवैनममुष्मिन् ँलोके काम आगच्छति । कामैतत्त एषा ते काम

दक्षिणेत्याह ( ) । काम एव तद्–यजमानोऽमुष्मिन् ँलोके

दक्षिणामिच्छति । न प्रतिग्रहीतरि । य एवं ँविद्वान्–दक्षिणां

प्रतिगृह्णाति । अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति । **33 (14)**

(व्लीनात्य – श्वमित्याहा – ङ्गिरसः – प्रतिग्रहीत्र इत्याह – प्रतिग्रहीतेत्याह – दक्षिणेत्याह चत्वारि च) (A5)

2.2.6<u>अनुवाकं 6 – द्वादशाहदशमेऽहनि होतृमन्त्राः</u>

<u>T.B.2.2.6.1</u>

अन्तो वा एष यज्ञस्य । यद्–दशममहः । दशमेऽहन्थ्–सर्पराज्ञिया

ऋग्भिः स्तुवन्ति । यज्ञस्यैवान्तं गत्वा । अन्नाद्यमवरुन्धते । तिसृभिः

स्तुवन्ति । त्रय इमे लोकाः । एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमवरुन्धते ।

पृश्निवतीर्–भवन्ति । अन्नं ँवै पृश्नि । **34 (10)**

T.B.2.2.6.2

अन्नमेवाव–रुन्धते । मनसा प्रस्तौति । मनसोद्गायति ।

मनसा प्रति हरति । मन इव हि प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै ।

देवा वै सर्पाः । तेषामियꣳ राज्ञी । यथ्–सर्पराज्ञिया ऋग्भिः

स्तुवन्ति । अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति । **35 (10)**

T.B.2.2.6.3

चतुर्.होतॄन्. होता व्याचष्टे । स्तुतमनुशꣳसति शान्त्यै । अन्तो वा

एष यज्ञस्य । यद्–दशममहः । एतत् खलु वै देवानां परमं गुह्यं

ब्रह्म । यच्चतुर्.होतारः । दशमेऽहꣳ–श्चतुर्.होतॄन् व्याचष्टे ।

यज्ञस्यैवान्तं गत्वा । परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावरुन्धे ।

तदेव प्रकाशं गमयति । **36 (10)**

T.B.2.2.6.4

तदेनं प्रकाशं गतम् । प्रकाशं प्रजानां गमयति । वाचं ँयच्छति ।

यज्ञस्य धृत्यै । यजमानदेवत्यं ँवा अहः । भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः ।

अह्ना रात्रिं ध्यायेत् । भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं ँवृङ्क्ते । यद्दिवा वाचं

ँविसृजेत् । अहर्भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत् ( ) । यन्नक्तं ँविसृजेत् ।

रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत् । अधिवृक्षसूर्ये वाचं ँविसृजति ।
एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिꣳषति । यावदादित्योऽस्तमेति । **37 (15)**

(पृश्नि – तिष्ठन्ति – गमयति – शिꣳषेत् पञ्च च) (A6)

2.2.7 अनुवाकं 7 – सप्तहोतृमन्त्रसाध्ययज्ञप्रशंसा

T.B.2.2.7.1

प्रजापतिः प्रजा असृजत । ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्न् । ता रूपेणानु
प्राविशत् । तस्मादाहुः । रूपं ँवै प्रजापतिरिति । ता नाम्नाऽनु
प्राविशत् । तस्मादाहुः । नाम वै प्रजापतिरिति । तस्मादप्या ऽमित्रौ
संगत्य । नाम्ना चेद्ध्वयेते । **38 (10)**

T.B.2.2.7.2

मित्रमेव भवतः । प्रजापतिर् देवासुरानसृजत । स इन्द्रमपि नासृजत ।
तं देवा अब्रुवन्न् । इन्द्रं नो जनयेति । स आत्म–न्निन्द्र–मपश्यत् ।
तमसृजत । तं त्रिष्टुग्–वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत् । तस्य वज्रः
पञ्चदशो हस्त आपद्यत । तेनोदय्यासुरानभ्य भवत् । **39 (10)**

T.B.2.2.7.3

य एवं वेद । अभि भ्रातृव्यान् भवति । ते देवा असुरैर्–विजित्य ।
सुवर्गं लोकमायन्न् । तेऽमुष्मिन् लोके व्यक्षुध्यन्न् । तेऽब्रुवन्न् ।
अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति । ते सप्तहोतारं यज्ञं
विधायायास्यम् । आङ्गीरसं प्राहिण्वन्न् ।
एतेनामुत्र कल्पयेति । **40 (10)**

T.B.2.2.7.4

तस्य वा इयं क्लृप्तिः । यदिदं किं च । य एवं वेद । कल्पतेऽस्मै ।
स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता । अमुत्र सद्भ्यो देवेभ्यो हव्यं
वहति । य एवं वेद । उपैनं यज्ञो नमति । सोऽमन्यत । अभि वा
इमेऽस्मा–ल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति ( ) । स वाचस्पते
हृदिति व्याहरत् । तस्मात् पुत्रो हृदयम् । तस्मादस्मा–ल्लोकादमुं
लोकं नाभिकामयन्ते । पुत्रो हि हृदयम् । **41 (14)**

(ह्वयेत – अभवत् – कल्पये – तीति चत्वारि च) (A7)

2.2.8अनुवाकं 8 – होतृमन्त्राणां सोमयागाङ्गत्वम्

T.B.2.2.8.1

देवा वै चतुर्.होतृभिर्–यज्ञमतन्वत । ते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाजयन्त ।

अभि सुवर्गं ँलोकमजयन्न् । य एवं ँविद्वा७–श्चतुर्.होतृभिर्यज्ञं

तनुते । वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते । अभि सुवर्गं ँलोकं जयति ।

षड्ढोत्रा प्रायणीयमासादयति । अमुष्मै वै लोकाय षड्ढोता ।

घ्नन्ति खलु वा एतथ् सोमम् । यदभिषुण्वन्ति । **42 (10)**

T.B.2.2.8.2

ऋजुधैवैनममुं ँलोकं गमयति । चतुर्.होत्रा ऽऽतित्थ्यम् । यशो वै

चतुर्.होता । यश एवात्मन्–धत्ते । पञ्चहोत्रा पशुमुप सादयति ।

सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता । यजमानः पशुः । यजमानमेव सुवर्गं ँलोकं

गमयति । ग्रहान्–गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति ।

इन्द्रियं ँवै सप्तहोता । **43 (10)**

T.B.2.2.8.3

इन्द्रियमेवात्मन्–धत्ते । यो वै चतुर्.होतृ–ननुसवनं तर्पयति । तृप्यति

प्रजया पशुभिः । उपैन७ सोमपीथो नमति ।

बहिष्पवमाने दशहोतारं ँव्याचक्षीत । माध्यन्दिने पवमाने
चतुर्.होतारम् । आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम् ।
पितृयज्ञे षड्ढोतारम् । यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम् ।
अनुसवनमेवैनाᳬ स्तर्पयति । **44 (10)**

T.B.2.2.8.4

तृप्यति प्रजया पशुभिः । उपैनᳬ सोमपीथो नमति । देवा वै
चतुर्.होतृभिः सत्रमासत । ऋद्धिपरिमितं ँयशस्कामाः । तेऽब्रुवन् ।
यन्नः प्रथमं ँयश ऋच्छात् । सर्वेषां नस्तथ्–सहासदिति ।
सोमश्चतुर्.होत्रा । अग्निः पञ्चहोत्रा । धाता षड्ढोत्रा । **45 (10)**

T.B.2.2.8.5

इन्द्रः सप्तहोत्रा । प्रजापतिर्–दशहोत्रा । तेषाᳬ सोमᳬ राजानं ँयश
आर्च्छत् । तन्न्यकामयत । तेनापाक्रामत् । तेन प्रलायमचरत् ।
तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन् । तत्–प्रैषाणां प्रैषत्वम् ।
निविद्भिर्न्यवेदयन् । तन्निविदां निवित्त्वम् । **46 (10)**

T.B.2.2.8.6

आप्रीभिराप्नुवन्न् । तदाप्रीणामाप्रित्वम् । तमघ्नन्न् ।

तस्य यशो व्यगृह्णत । ते ग्रहा अभवन्न् । तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम् ।

यस्यैवं ँविदुषो ग्रहा गृह्यन्ते । तस्य त्वेव गृहीताः । तेऽब्रुवन्न् ।

यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत् । **47 (10)**

T.B.2.2.8.7

तमवधिष्म । पुनरिमꣳ सुवामहा इति । तं छन्दोभि–रसुवन्त ।

तच्छन्दसां छन्दस्त्वम् । साम्ना समानयन्न् । तथ् साम्नः सामत्वम् ।

उक्थै–रुदस्थापयन्न् । तदुक्थाना–मुक्थत्वम् । य एवं ँवेद ।

प्रत्येव तिष्ठति । **48 (10)**

T.B.2.2.8.8

सर्वमायुरेति । सोमो वै यशः । य एवं ँविद्वान्थ्–सोममागच्छति ।

यश एवैनमृच्छति । तस्मादाहुः । यश्चैवं ँवेद यश्च न । तावुभौ

सोम–मागच्छतः । सोमो हि यशः । तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः ।

यः सोमे सोमं प्राहेति ( ) । तस्माथ्–सोमे सोमः प्रोच्यः ।

यश एवैनमृच्छति । **49 (12)** *(अभिषुण्वन्ति – सप्तहोता – तर्पतति – षड्होत्रा – निवित्त्व – मभूत् – तिष्ठति – प्राहेति द्वे च) (A8)*

2.2.9 अनुवाकं 9 – होतृमन्त्रोत्पत्तिकथनप्रसङ्गेन जगथ् सृष्टिः

T.B.2.2.9.1

इदं वा अग्रे नैव किंचनासीत् । न द्यौरासीत् । न पृथिवी ।

नान्तरिक्षम् । तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति । तदतप्यत ।

तस्मात्–तेषानाद्धूमोऽजायत । तद्–भूयोऽतप्यत ।

तस्मात्–तेषानादग्नि–रजायत । तद्–भूयोऽतप्यत । **50 (10)**

T.B.2.2.9.2

तस्मात्–तेषानाज्ज्योति–रजायत । तद्–भूयोऽतप्यत ।

तस्मात्–तेषानादर्चि–रजायत । तद्–भूयोऽतप्यत ।

तस्मात्–तेषानान्मरीचयोऽजायन्त । तद्–भूयोऽतप्यत ।

तस्मात्–तेषानादुदारा अजायन्त । तद्–भूयोऽतप्यत ।

तदभ्रमिव समहन्यत । तद्–वस्तिमभिनत् । **51 (10)**

T.B.2.2.9.3

स समुद्रोऽभवत् । तस्माथ्–समुद्रस्य न पिबन्ति । प्रजननमिव

हि मन्यन्ते । तस्मात् पशोर्–जायमानादापः पुरस्ताद्–यन्ति ।

तद्–दशहोताऽन्वसृज्यत । प्रजापतिर्वै दश होता । य एवं तपसो

वीर्यँ विद्वाꣳस्तप्यते । भवत्येव । तद्वा इदमापः सलिल–मासीत् ।

सोऽरोदीत्–प्रजापतिः । **52 (10)**

T.B.2.2.9.4

स कस्मा अग्नि । यद्–यस्या अप्रतिष्ठाया इति । यदफ्स्व–वापद्यत ।

सा पृथिव्यभवत् । यद्व्यमृष्ट । तदन्तरिक्ष–मभवत् । यदूर्ध्व–मुदमृष्ट ।

सा द्यौरभवत् । यदरोदीत् । तदनयो रोदस्त्वम् । **53 (10)**

T.B.2.2.9.5

य एवं वेद । नास्य गृहे रुदन्ति । एतद्वा एषां लोकानां जन्म ।

य एवमेषां लोकानां जन्म वेद । नैषु लोके–ष्वार्तिमार्च्छति ।

स इमां प्रतिष्ठा–मविन्दत । स इमां प्रतिष्ठां वित्त्वा ऽकामयत

प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । सोऽन्तर्वानभवत् ।

स जघनादसुरा–नसृजत । **54 (10)**

T.B.2.2.9.6

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत् । याऽस्य सा तनूरासीत् । तामपाहत ।

सा तमिस्राऽभवत् । सोऽकामयत प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत ।

सोऽन्तर्वा–नभवत् । स प्रजननादेव प्रजा असृजत ।

तस्मादिमा भूयिष्ठाः । प्रजननाद्ध्येना असृजत । **55 (10)**

T.B.2.2.9.7

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत । याऽस्य सा तनूरासीत् । तामपाहत ।

सा जोथ्स्ना ऽभवत् । सोऽकामयत प्रजायेयेति । सतपोऽतप्यत ।

सोऽन्तर्वा–नभवत् । स उपपक्षाभ्या–मेवर्तूनसृजत ।

तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत् । याऽस्य सा तनूरासीत् । **56 (10)**

T.B.2.2.9.8

तामपाहत । सोऽहोरात्रयोः सन्धि–रभवत् । सोऽकामयत प्रजायेयेति ।

स तपोऽतप्यत । सोऽन्तर्वा–नभवत् । स मुखाद्–देवा–नसृजत ।

तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत् । याऽस्य सा तनूरासीत् । तामपाहत ।

तदहरभवत् । **57 (10)**

T.B.2.2.9.9

एते वै प्रजापतेर्दोहाः । य एवं वेद । दुह एव प्रजाः । दिवा वै
नोऽभूदिति । तद्–देवानां देवत्वम् । य एवं देवानां देवत्वं वेद ।
देववानेव भवति । एतद्वा अहोरात्राणां जन्म । य एवमहोरात्राणां
जन्म वेद । नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति । **58 (10)**

T.B.2.2.9.10

असतोऽधि मनोऽसृज्यत । मनः प्रजापति–मसृजत । प्रजापतिः प्रजा
असृजत । तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम् । यदिदं किंच ।
तदेतच्छवोवस्य संनाम ब्रह्म । व्युच्छन्ती व्युच्छन्त्यस्मै
वस्यसी वस्यसी व्युच्छति । प्रजायते प्रजया पशुभिः ।
प्र परमेष्ठिनो मात्रा–माप्नोति । य एवं वेद ( ) । **59 (10)**

*(अग्निरजायत तद्भूयोऽतप्यता – भिनद – रोदीत् प्रजापती –
रोदस्त्व – मसृज – तासृजत – घृतमदुहद्याऽस्य
सा तनूरासी – दहरभवद् – ऋच्छति – वेद) (A9)*

Special Korvai regarding Order of "Srushti"

(इदं धूमो ऽग्निर् ज्योति रर्चिर् मरीचय उदारा स्तदभ्रꣳ /
स जघनाथ् सा तमिस्रा स प्रजननाथ् सा जोथस्ना स
उपपक्षाभ्याꣳ सो ऽहोरात्रयोः सन्धिः समुखात् तदहर् देववान् /
मृन्मये दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेभ्योऽन्नं पयो
घृतꣳ सोमम्)

2.2.10 अनुवाकं 10 – देवसृष्टिमध्येऽवस्थितस्येन्द्रस्य देवताधिपतित्वम्

T.B.2.2.10.1

प्रजापति–रिन्द्रमसृज–तानुजावरं देवानाम् । तं प्राहिणोत् । परेहि ।
एतेषां देवाना–मधिपतिरेधीति । तं देवा अब्रुवन् । कस्त्वमसि ।
वयं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म इति । सोऽब्रवीत् । कस्त्वमसि
वयं वै त्वच्छ्रेयाꣳसः स्म इति मा देवा अवोचन्निति ।
अथ वा इदं तर्.हि प्रजापतौ हर आसीत् । **60 (10)**

T.B.2.2.10.2

यदस्मिन्नादित्ये । तदेनमब्रवीत् । एतन्मे प्रयच्छ । अथाहमेतेषां
देवाना–मधिपतिर्–भविष्यामीति । कोह७–स्यामित्यब्रवीत् ।
एतत् प्रदायेति । एतथ्–स्या इत्यब्रवीत् । यदेतद्ब्रवीषीति ।
को ह वै नाम प्रजापतिः । य एवं ँवेद । **61 (10)**

T.B.2.2.10.3

विदुरेनं नाम्ना । तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत् । ततो वा इन्द्रो
देवाना–मधिपति–रभवत् । य एवं ँवेद । अधिपतिरेव समानानां
भवति । सोऽमन्यत । किं किं ँवा अकरमिति । स चन्द्रं म आहरेति
प्रालपत् । तच्चन्द्रमस–श्चन्द्रमस्त्वम् । य एवं ँवेद । **62 (10)**

T.B.2.2.10.4

चन्द्रवानेव भवति । तं देवा अब्रुवन्न् । सुवीर्यो ऽमर्या यथा गोपायत
इति । तथ् सूर्यस्य सूर्यत्वम् । य एवं ँवेद । नैनं दभ्नोति ।
कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति । तदिन्द्र–स्येन्द्रत्वम् ।
य एवं ँवेद । इन्द्रियाव्येव भवति । **63 (10)**

T.B.2.2.10.5

अयं ँवा इदं परमोऽभूदिति । तत्–परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम् । य एवं
ँवेद । परमामेव काष्ठां गच्छति । तं देवाः समन्तं पर्यविशन्न् ।
वसवः पुरस्तात् । रुद्रा दक्षिणतः । आदित्याः पश्चात् ।
विश्वे देवा उत्तरतः । अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम् । **64 (10)**

T.B.2.2.10.6

साध्याः पराञ्चम् । य एवं ँवेद । उपैनꣳ समानाः सं ँविशन्ति ।
स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत् । ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय ।
ता मुखं पुरस्तात्–पश्यन्तीः । दक्षिणतः पर्यायन्न् । स दक्षिणतः
पर्यवर्तयत । ता मुखं पुरस्तात्–पश्यन्तीः । मुखं दक्षिणतः । **65 (10)**

T.B.2.2.10.7

पश्चात्–पर्यायन्न् । स पश्चात्–पर्यवर्तयत । ता मुखं पुरस्तात्–
पश्यन्तीः । मुखं दक्षिणतः । मुखं पश्चात् । उत्तरतः पर्यायन्न् ।
स उत्तरतः पर्यवर्तयत । ता मुखं पुरस्तात्–पश्यन्तीः ।
मुखं दक्षिणतः । मुखं पश्चात् ( ) । **66 (10)**

T.B.2.2.10.8

मुखमुत्तरतः । ऊर्ध्वा उदायन् । स उपरिष्टान्न्य–वर्तयत । ताः
सर्वतोमुखो भूत्वा ऽऽवयत् । ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय ।
य एवं ँविद्वान् परि च वर्तयते नि च । प्रजापतिरेव भुत्वा प्रजा अत्ति ।
तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय । अन्नाद एव भवति । **67 (9)**

(आसीद् – वेद – चन्द्रमस्त्वं ँय एवं ँवेद – न्द्रियाव्येव भवति – प्रत्यञ्च – मुखं दक्षिणतो – मुखं पश्चान् – +नव च) (A10)

2.2.11 <u>अनुवाकं 11 – होतृमन्त्राणां पुरुषार्थप्रयोगः</u>

T.B.2.2.11.1

प्रजापति–रकामयत बहोर्भूयान्थ्–स्यामिति । स एतं दशहोतार–
मपश्यत् । तं प्रायुङ्क । तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत् । यः कामयेत
बहोर्भूयान्थ्–स्यामिति । स दशहोतारं प्रयुञ्जीत ।
बहोरेव भूयान्–भवति । सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति ।
स दशहोतुश्चतुर्.होतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क । **68 (10)**

T.B.2.2.11.2

तस्य प्रयुक्तीन्द्रो ऽजायत । यः कामयेत वीरो म आजायेतेति ।
स चतुर्.होतारं प्रयुञ्जीत । आऽस्य वीरो जायते । सोऽकामयत
पशुमान्थ्–स्यामिति । स चतुर्.होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत ।
तं प्रायुङ्क्त । तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत् । यः कामयेत पशुमान्थ्–
स्यामिति । स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत । **69 (10)**

T.B.2.2.11.3

पशुमानेव भवति । सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति । स पञ्चहोतुः
षड्होतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क्त । तस्य प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त ।
यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति । स षड्होतारं प्रयुञ्जीत ।
कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः । सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्यां ।
आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति । **70 (10)**

T.B.2.2.11.4

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत । तं प्रायुङ्क्त । तस्य प्रयुक्ति सोमपः
सोमयाज्यभवत् । आऽस्य सोमपः सोमयाज्यजायत ।
यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम् ।

आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति । स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत ।
सोमप एव सोमयाजी भवति । आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते ।
स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति । **71 (10)**

T.B.2.2.11.5

पद्भिर्मुखेन । ते देवाः पशून्. वित्त्वा । सुवर्गँ लोकमायन्न् ।
तेऽमुष्मिन् ँलोके व्यक्षुध्यन्न् । तेऽब्रुवन्न् । अमुतः प्रदानं ँवा
उपजिजीविमेति । ते सप्तहोतारं ँयज्ञं ँविधायायास्यं । आङ्गीरसं
प्राहिण्वन्न् । एतेनामुत्र कल्पयेति । तस्य वा इयं क्लृप्तिः । **72 (10)**

T.B.2.2.11.6

यदिदं किञ्च । य एवं ँवेद । कल्पतेऽस्मै । स वा अयं मनुष्येषु
यज्ञः सप्तहोता । अमुत्र सद्भ्यो देवेभ्यो हव्यं ँवहति ।
य एवं ँवेद । उपैनं ँयज्ञो नमति । यो वै चतुर्.होतृणां निदानं ँवेद ।
निदानवान् भवति । अग्निहोत्रं ँवै दशहोतुर्निदानम् ( ) ।
दर्.शपूर्णमासौ चतुर्.होतुः । चातुर्मास्यानि पञ्च होतुः ।
पशुबन्धः षड्होतुः । सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः ।

एतद्वै चतुर्.होतृणां निदानम् । य एवं ँवेद ।

निदानवान् भवति । **73 (17)**

(अमिमीत तं प्रायुङ्क्त – पञ्चहोतारं प्रयुञ्जित – जायेतेति – तिष्ठति – क्लृप्तिर् – दशहोतुर् निदानꣳ सप्त च) (A11)

Prapaataka Korvai with starting Padams of 1 to 11 Anuvaakams :-

(प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति – प्रजापतिरकामयत दर्.शपूर्णमासौ सृजेयेति – प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं – प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं – देवा वै वरुण – मन्तो वै – प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यन् – देवा वै चतुर्.होतृभि – रिदं ँवा अग्रे – प्रजापतिरिन्द्रं – प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश)

Korvai with starting Padams of 1, 11, 21 Series of dasanis :-

(प्रजापति – स्तद्ग्रहस्य – प्रजापतिरकामयता – नयैवैनत् – तस्य वा इयं क्लृप्ति – स्तस्मात् तेपानाज्ज्योतिर् – यदस्मिन्नादित्ये – सषड्होतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः)

First and Last Padam 2nd Ashtakam 2nd Prapaatakam :-

(प्रजापतिरकामयत – निदानवान्भवति)

। हरिः ओं ।

। कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः ।

2.2Details of Dasani & Vaakyams for Ashtakam 2 – Prapaatakam 2 – TB 2.2

	Dasani	Vaakyams
Anuvakam 1	7	75
Anuvakam 2	6	66
Anuvakam 3	7	76
Anuvakam 4	7	70
Anuvakam 5	6	64
Anuvakam 6	4	45
Anuvakam 7	4	44
Anuvakam 8	8	82
Anuvakam 9	10	100
Anuvakam 10	8	79
Anuvakam 11	6	67
Total →	73	768

2.3 द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः – होतृब्राह्मणशेषः

2.3.1 अनुवाकं 1 – सर्वेषां होतृमन्त्राणां चतुर्होतृशब्देन व्यवहार

T.B.2.3.1.1

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । किं चतुर्.होतृणां चतुर्.होतृत्वमिति । यदेवैषु
चतुर्धा होतारः । तेन चतुर्.होतारः । तस्माच्चतुर्.होतार उच्यन्ते ।
तच्चतुर्.होतृणां चतुर्.होतृत्वम् । सोमो वै चतुर्.होता ।
अग्निः पञ्चहोता । धाता षड्होता । इन्द्रः सप्तहोता । **1 (10)**

T.B.2.3.1.2

प्रजापतिर्–दशहोता । य एवं चतुर्.होतृणामृद्धिं ँवेद । ऋध्नोत्येव ।
य एषामेवं बन्धुतां ँवेद । बन्धुमान्भवति । य एषामेवं क्लृप्तिं ँवेद ।
कल्पतेऽस्मै । य एषामेव–मायतनं ँवेद । आयतनवान्–भवति ।
य एषामेवं प्रतिष्ठां ँवेद । **2 (10)**

T.B.2.3.1.3

प्रत्येव तिष्ठति । ब्रह्मवादिनो वदन्ति । दशहोता चतुर्.होता ।
पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता । अथ कस्माच्चतुर्.होतार
उच्यन्त इति । इन्द्रो वै चतुर्.होता ।

इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवताना–मुपदेशनात् ।

य एवमिन्द्र꣣ श्रेष्ठं देवताना–मुपदेशनाद्–वेद ।

वसिष्ठः समानानां भवति । तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानुबुध्यन्ते ( ) ।

अयमागन्न् । अयमवासादिति । कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति

जनतामायतः । अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते । अयमागन्न् ।

अयमवासादिति । **3 (16)**

(सप्तहोता – प्रतिष्ठां वेद – बुध्यन्ते षट्च) (A1)

2.3.2 अनुवाकं 2 – नैमित्तिको होतृमन्त्रहोमः

T.B.2.3.2.1

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्–सप्तदशकृत्वोऽपान्यात् । आत्मानमेव समिन्धे ।

तेजसे वीर्याय । अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रति गृह्णाति ।

आत्मनो ऽनार्त्यै । यद्येनमार्त्–विज्याद्–वृत꣣ सन्तं निर्.हरेरन्न् ।

आग्नीध्रे जुहुयाद्–दशहोतारम् । चतुर्गृहीतेनाज्येन ।

पुरस्तात्–प्रत्यङ्तिष्ठन्न् । प्रतिलोमं विग्राहम् । **4 (10)**

T.B.2.3.2.2

प्राणानेवास्योपदासयति । यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः । आग्नीध्र एव
जुहुयाद्–दशहोतारम् । चतुर्गृहीतेनाज्येन । पश्चात् प्राङासीनः ।
अनुलोम–मविग्राहम् । प्राणानेवास्मै कल्पयति । प्रायश्चित्ती–
वाग्घोते–त्यृतुमुख ऋतुमुखे जुहोति । ऋतूनेवास्मै कल्पयति ।
कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः । **5 (10)**

T.B.2.3.2.3

क्लृता अस्मा ऋतव आयन्ति । षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिद᳡
सर्वमसृजत । स मनोऽसृजत । मनसोऽधि गायत्रीमसृजत ।
तद्गायत्रीं ँयश आर्च्छत् । तामाऽलभत । गायत्रिया अधि छन्दा᳡स्य
सृजत । छन्दोभ्योऽधि साम । तथ् साम यश आर्च्छत् ।
तदाऽलभत । **6 (10)**

T.B.2.3.2.4

साम्नोऽधि यजू᳡ष्यसृजत । यजुर्भ्योऽधि विष्णुम् ।
तद्–विष्णुं ँयश आर्च्छत् । तमाऽलभत । विष्णोरध्योषधीरसृजत ।

ओषधीभ्योऽधि सोमम् । तथ् सोमं ँयश आर्च्छत् । तमाऽलभत ।
सोमादधि पशूनसृजत । पशुभ्योऽधीन्द्रम् । **7 (10)**

T.B.2.3.2.5

तदिन्द्रं ँयश आर्च्छत् । तदेनं नाति प्राच्यवत । इन्द्र इव यशस्वी
भवति । य एवं ँवेद । नैनं ँयशोऽति प्रच्यवते । यद्वा इदं किं च ।
तथ् सर्वमुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात् । तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत् ।
यत् किंच प्रति गृह्णीयात् । तथ्–सर्वमुत्तानस्त्वाङ्गीरसः
प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात् ( ) । इयं ँवा उत्तान आङ्गीरसः ।
अनयैवैनत्–प्रति गृह्णाति । नैनꣳ हिनस्ति । बर्.हिषा प्रतीयाद्गां
ँवाऽश्वं ँवा । एतद्वै पशूनां प्रियं धाम । प्रियेणैवैनं धाम्ना
प्रत्येति । **8 (16)** *(विग्राह – मृतव – स्तदाऽलभ – तेन्द्रं – गृह्णीयाथ् षट्च) (A2)*

2.3.3 अनुवाकं 3 – केशवपनाङ्गं पुष्टिवेदनं

T.B.2.3.3.1

यो वा अविद्वान्–निवर्तयते । विशीर्.षा सपाप्मा ऽमुष्मिन् ँलोके
भवति । अथ यो विद्वान्–निवर्तयते । सशीर्.षा विपाप्मा ऽमुष्मिन्

ँलोके भवति । देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त ।
अग्निश्च पृथिवी च । वायुश्चान्तरिक्षं च । आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः ।
अग्निर्न्यवर्तयत । स साहस्र–मपुष्यत् । **9 (10)**

T.B.2.3.3.2

पृथिवी न्यवर्तयत । सौषधीभिर्–वनस्पतिभि–रपुष्यत् । वायुर्न्यवर्तयत ।
स मरीचीभि–रपुष्यत् । अन्तरिक्षं न्यवर्तयत । तद्वयोभि–रपुष्यत् ।
आदित्यो न्यवर्तयत । स रश्मिभि–रपुष्यत् । द्यौर्न्यवर्तयत । सा नक्षत्रै–
रपुष्यत् ( ) । चन्द्रमा न्यवर्तयत । सोऽहोरात्रै–रर्धमासैर्–मासैर्:
ऋतुभिः सम्ँवथ्सरेणा–पुष्यत् । तान्पोषान्–पुष्यति । याᳬस्तेऽपुष्यन्न् ।
य एवं ँविदान्नि च वर्तयते परि च । **10 (15)**

(अपुष्यन् – नक्षत्रैरपुष्यत् पञ्च च) (A3)

2.3.4 अनुवाकं 4 – प्रतिग्रहमन्त्रमहिमज्ञानम्

T.B.2.3.4.1

तस्य वा अग्नेर्. हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः । अर्धमिन्द्रियस्या–पाक्रामत् ।
तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्त ।

अर्धमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते । य एवं ँविद्वान्. हिरण्यं प्रति गृह्णाति ।
अथ यो ऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । अर्धमस्येन्द्रियस्याप क्रामति ।
तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः ।
तृतीयमिन्द्रियस्या–पाक्रामत् । **11 (10)**

T.B.2.3.4.2

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्त ।
तृतीयमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते । य एवं ँविद्वान्. वासः प्रति गृह्णाति ।
अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । तृतीयमस्येन्द्रियस्याप क्रामति । तस्य
वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः । चतुर्थमिन्द्रियस्या–पाक्रामत् । तामेतेनैव
प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्त । **12 (10)**

T.B.2.3.4.3

चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते । य एवं ँविद्वान् गां प्रति गृह्णाति ।
अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । चतुर्थमस्येन्द्रियस्याप क्रामति ।
तस्य वै वरुणस्याश्वम् प्रतिजग्रहुषः । पञ्चममिन्द्रियस्या–पाक्रामत् ।
तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्त ।

पञ्चममिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते ।

य एवं ँविद्वानश्वं प्रति गृह्णाति । **13 (10)**

T.B.2.3.4.4

अथ योऽविद्वान् प्रतिगृह्णाति । पञ्चममस्येन्द्रियस्याप क्रामति ।

तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः । षष्ठमिन्द्रियस्या–पाक्रामत् ।

तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्त ।

षष्ठमिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते । य एवं ँविद्वान् पुरुषं प्रति गृह्णाति ।

अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । षष्ठमस्येन्द्रियस्याप–क्रामति । **14 (10)**

T.B.2.3.4.5

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः । सप्तममिन्द्रियस्या–पाक्रामत् ।

तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै स सप्तममिन्द्रिय–स्यात्मन्–नुपाधत्त ।

सप्तममिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते । य एवं ँविद्वा ँस्तल्पं प्रतिगृह्णाति ।

अथ योऽविद्वान् प्रति गृह्णाति । सप्तममस्येन्द्रियस्याप–क्रामति ।

तस्य वा उत्तानस्याङ्गीरसस्या प्राणत् प्रतिजग्रहुषः ।

अष्टममिन्द्रियस्या–पाक्रामत् । **15 (10)**

T.B.2.3.4.6

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात् । तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते ।

अष्टममिन्द्रियस्यात्मन्–नुपाधत्ते । य एवं विँद्वान प्राणत् प्रति गृह्णाति ।

अथ योऽविद्वान् प्रतिगृह्णाति । अष्टममस्येन्द्रियस्याप क्रामति ।

यद्वा इदं किं च । तथ् सर्व–मुत्तान एवाङ्गीरसः प्रत्य गृह्णात् ।

तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत् । यत् किं च प्रति गृह्णीयात् ( ) ।

तथ् सर्व–मुत्तान–स्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रति गृह्णीयात् ।

इयं वँा उत्तान आङ्गीरसः । अनयैवैनत्–प्रतिगृह्णाति ।

नैनꣳ हिनस्ति । **16 (14)**

(तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच् – चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाध – त्ताश्वं प्रतिगृह्णाति – षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्राम –त्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत् – प्रति गृह्णीयाच् चत्वारि च) (A4)

Special Korvai

(तस्य वा अग्नेर् हिरण्यꣳ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गां तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पं तमेतेनोत्तानस्य तदेतेनाप्राण

द्यद् वै)

(अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमꣳ षष्ठꣳ सप्तमन्तम् ।

तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकं)

2.3.5 अनुवाकं 5 – प्रश्नोत्तररूपो ब्रह्मविषयस्संवादः

T.B.2.3.5.1

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । यद्–दशहोतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिना

ऽऽर्ध्नुवन्न् । केन प्रजा असृजन्तेति । प्रजापतिना वै ते गृहपतिना

ऽऽर्ध्नुवन्न् । तेन प्रजा असृजन्त । यच्चतुर्.होतारः सत्रमासत ।

केन ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् । केनौषधी–रसृजन्तेति ।

सोमेन वै ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् । **17 (10)**

T.B.2.3.5.2

तेनौषधी–रसृजन्त । यत् पञ्चहोतारः सत्रमासत ।

केन ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् । केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान् प्राणुदन्त ।

केनैषां पशूनवृञ्जतेति । अग्निना वै ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् ।

तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्–प्राणुदन्त । तेनैषां पशूनवृञ्जत ।

यथ् षड्होतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् । **18 (10)**

T.B.2.3.5.3

केनर्तून–कल्पयन्तेति । धात्रा वै ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् ।

तेनर्तूनकल्पयन्त । यथ् सप्तहोतारः सत्रमासत । केन ते गृहपतिना

ऽऽर्ध्नुवन्न् । केन सुवरायन्न् । केनेमान् ँलोकान्थ्–समतन्वन्निति ।

अर्यम्णा वै ते गृहपतिना ऽऽर्ध्नुवन्न् । तेन सुवरायन्न् ।

तेनेमान् ँलोकान्थ्–समतन्वन्निति । **19 (10)**

T.B.2.3.5.4

एते वै देवा गृहपतयः । तान्. य एवं ँविद्वान् । अप्यन्यस्य गार्.हपते

दीक्षते । अवान्तरमेव सत्रिणा–मृध्नोति । यो वा अर्यमणं ँवेद ।

दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति । यज्ञो वा अर्यमा । आर्यावसतिरिति

वै तमाहुर्यं प्रशꣳसन्ति । आर्या वसतिर्भवति ।

य एवं ँवेद । **20 (10)**

T.B.2.3.5.5

यद्वा इदं किं च । तथ् सर्वं चतुर्.होतारः । चतुर्.होतृभ्योऽधि यज्ञो

निर्मितः । स य एवं ँविद्वान्. विवदेत । अहमेव भूयो वेद ।

यश्चतुर्.होतॄन्. वेदेति । स ह्येव भूयो वेद । यश्चतुर्.होतॄन्. वेद ।

यो वै चतुर्.होतृणाꣳ होतॄन्. वेद । सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति । **21 (10)**

T.B.2.3.5.6

सर्वा दिशोऽभिजयति । प्रजापतिर्वै दशहोतृणाꣳ होता ।

सोमश्चतुर्.होतृणाꣳ होता । अग्निः पञ्चहोतृणाꣳ होता ।

धाता षड्होतृणाꣳ होता । अर्यमा सप्तहोतृणाꣳ होता ।

एते वै चतुर्.होतृणाꣳ होतारः । तान्. य एवं वेद । सर्वासु

प्रजास्वन्नमत्ति । सर्वा दिशोऽभि जयति ( ) । **22 (10)**

(आर्ध्नुव – न्नाध्नुव – न्नित्ये – वं वेदा – त्ति – सर्वा दिशोभि जयति) (A5)

(वै तेन सत्रं केन)

2.3.6 अनुवाकं – होतृप्रशंसाप्रसङ्गेन क्रतूनामृत्विग् विशेषव्यवस्थापनं, अग्निहोत्रस्य प्राशस्त्यं च

T.B.2.3.6.1

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रꣳसत । स हृदयं भूतोऽशयत् ।

आत्मन्. हा(**3**) इत्यह्वयत् । आपः प्रत्यशृण्वन् । ता अग्निहोत्रेणैव

यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । ताः कुसिन्धमुपौहन्न् । तस्मादग्निहोत्रस्य

यज्ञक्रतोः । एक ऋत्विक् । चतुष्कृत्वोऽह्वयत् ।

अग्निर्–वायु–रादित्य–श्चन्द्रमाः । **23 (10)**

T.B.2.3.6.2

ते प्रत्यशृण्वन्न् । ते दर्.शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त ।

त उपौह७–श्चत्वार्यङ्गानि । तस्माद्–दर्.शपूर्णमासयोर् यज्ञक्रतोः ।

चत्वार ऋत्विजः । पञ्च कृत्वोऽह्वयत् । पशवः प्रत्यशृण्वन्न् ।

ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । त उपौहन् ँलोम छवीं

मा७्समस्थि मज्जानम् । तस्माच्चातुर्मास्यानां ँयज्ञक्रतोः । **24 (10)**

T.B.2.3.6.3

पञ्चर्त्विजः । षट्कृत्वोऽह्वयत् । ऋतवः प्रत्यशृण्वन्न् ।

ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । त उपौहन्थ्–स्तनावाण्डौ

शिश्नमवाञ्चं प्राणम् । तस्मात्–पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः ।

षड्ऋत्विजः । सप्तकृत्वोऽह्वयत् । होत्राः प्रत्यशृण्वन्न् ।

ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त । **25 (10)**

T.B.2.3.6.4

ता उपौहन्थ्–सप्तशीर्.षण्यान्–प्राणान् । तस्माथ्–सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः । सप्त होत्राः प्राचीर्वषट्कुर्वन्ति । दशकृत्वोऽह्वयत् । तपः प्रत्यशृणोत् । तत्–कर्मणैव सम्ँवथ्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुप पर्यावर्तत । तथ् सर्वमात्मान–मपरिवर्ग–मुपौहत् । तस्माथ्–सम्ँवथ्सरे सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्ते । तस्माद्–दशहोता चतुर्.होता । पञ्चहोता षड्ढोता सप्तहोता ( ) । एकहोत्रे बलिꣳ हरन्ति । हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम् । ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति । य एवं ँवेद । **26 (14)** *(चन्द्रमा – श्चातुर्मास्यानां ँयज्ञक्रतो – रध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यवर्तन्त – सप्तहोता चत्वारि च) (A6)*

2.3.7 अनुवाकं 7 – अग्निहोत्रस्य सर्वक्रतुरुद्धावसाधनेन प्रशंसा

T.B.2.3.7.1

प्रजापतिः पुरुष–मसृजत । सोऽग्निरब्रवीत् । ममाय–मन्नमस्त्विति । सोऽबिभेत् । सर्वं ँवै माऽयं प्रधक्ष्यतीति ।

स एताꣳ–श्चतुर्.होतॄनात्म–स्परणानपश्यत् । तानजुहोत् ।

तैर्वै स आत्मान–मस्पृणोत् । यदग्निहोत्रं जुहोति ।
एकहोतारमेव तद्–यज्ञक्रतु–माप्नोत्यग्निहोत्रम् । **27 (10)**

T.B.2.3.7.2

कुसिन्धं चात्मनः स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति ।
चतुरुन्नयति । चतुर्.होतारमेव तद्–यज्ञक्रतु–माप्नोति दर्.शपूर्णमासौ ।
चत्वारि चात्मनोऽङ्गानि स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति ।
चतुरुन्नयति । समित्पञ्चमी । पञ्चहोतारमेव तद्–यज्ञक्रतु–माप्नोति
चातुर्मास्यानि । लोम छवीं मा᳡समस्थि मज्जानम् । **28 (10)**

T.B.2.3.7.3

तानि चात्मनः स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति ।
चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति । षड्होतारमेव तद्–यज्ञक्रतु–माप्नोति
पशुबन्धम् । स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम् । तानि चात्मनः
स्पृणोति । आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति । चतुरुन्नयति ।
द्विर्जुहोति । **29 (10)**

T.B.2.3.7.4

समिथ् सप्तमी । सप्तहोतारमेव तद्–यज्ञक्रतु–माप्नोति

सौम्य–मध्वरम् । सप्त चात्मनः शीर्.षण्यान्–प्राणान्थ्–स्पृणोति ।

आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति । चतुरुन्नयति । द्विर्जुहोति ।

द्विर्निमार्ष्टि । द्विः प्राश्नाति । दशहोतारमेव तद्–यज्ञक्रतु–माप्नोति

सम्ँवथ्सरम् । सर्वं चात्मान–मपरिवर्गꣳ स्पृणोति ( ) ।

आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति । **30 (11)** *(अग्निहोत्रं – मज्जानं – द्विर्जुहो – त्यपरिवर्गꣳ स्पृणोत्येकं च) (A7)*

2.3.8 अनुवाकं 8 – सृष्टिसाधनत्वेन होतृमन्त्रासामर्थ्य प्रशंसा

T.B.2.3.8.1

[(अपक्रामत गर्भिण्यः) **is only instruction , not a mantra]**

प्रजापति–रकामयत प्रजायेयेति । स तपोऽतप्यत । सोऽन्तर्वानभवत् ।

स हरितः श्यावोऽभवत् । तस्माथ्–स्त्र्यन्तर्वत्नी । हरिणी सती श्यावा

भवति । स विजायमानो गर्भेणाताम्यत् । स तान्तः कृष्णः

श्यावोऽभवत् । तस्मात् तान्तः कृष्णः श्यावो भवति ।

तस्यासुरेवाजीवत् । **31 (10)**

T.B.2.3.8.2

तेनासुनाऽसुरानसृजत । तदसुराणा–मसुरत्वम् । य एवमसुराणा–
मसुरत्वं ँवेद । असुमानेव भवति । नैनमसुर्जहाति । सोऽसुरान्थ्
सृष्ट्वा पितेवामन्यत । तदनु पितॄनसृजत । तत्–पितॄणां पितृत्वम् ।
य एवं पितॄणां पितृत्वं ँवेद । पितेवैव स्वानां भवति । **32 (10)**

T.B.2.3.8.3

यन्त्यस्य पितरो हवम् । स पितॄन्थ् सृष्ट्वा ऽमनस्यत् । तदनु
मनुष्या–नसृजत । तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम् । य एवं मनुष्याणां
मनुष्यत्वं ँवेद । मनस्व्येव भवति । नैनं मनुर्जहाति । तस्मै
मनुष्यान्थ् ससृजानाय । दिवा देवत्रा ऽभवत् । तदनु देवानसृजत () ।
तद्–देवानां देवत्वम् । य एवं देवानां देवत्वं ँवेद ।
दिवा हैवास्य देवत्रा भवति । तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाᳬसि ।
देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः । तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति ।
य एवं ँवेद । **33 (17)**

(अजीवथ् – स्वानां भवति – देवानसृजत सप्त च) (A8)

2.3.9 अनुवाकं 9 – वायुरूपत्वज्ञानेन होतृमन्त्राणां प्रशंसा

T.B.2.3.9.1

[(यथास्थानं गर्भिण्यः) **is only instruction , not a mantra]**

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । यो वा इमं विद्यात् । यतोऽयं पवते ।

यदभि पवते । यदभि संपवते । सर्वमायुरियात् । न पुरा ऽऽयुषः

प्रमीयेत । पशुमान्थ् स्यात् । विन्देत प्रजाम् ।

यो वा इमं वेद । **34 (10)**

T.B.2.3.9.2

यतोऽयं पवते । यदभि पवते । यदभि संपवते । सर्वमायुरेति ।

न पुराऽऽयुषः प्रमीयते । पशुमान् भवति । विन्दते प्रजाम् ।

अद्भ्यः पवते । अपोऽभि पवते । अपोऽभि संपवते । **35 (10)**

T.B.2.3.9.3

अस्याः पवते । इमामभि पवते । इमामभि संपवते । अग्नेः पवते ।

अग्निमभि पवते । अग्निमभि सं पवते । अन्तरिक्षात् पवते ।

अन्तरिक्षमभि पवते । अन्तरिक्षमभि सं पवते ।

आदित्यात् पवते । **36 (10)**

T.B.2.3.9.4

आदित्यमभि पवते । आदित्यमभि सं पवते । द्योः पवते । दिवमभि पवते । दिवमभि सं पवते । दिग्भ्यः पवते । दिशोऽभि पवते । दिशोऽभि सं पवते । स यत्–पुरस्ताद्वाति । प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति । **37 (10)**

T.B.2.3.9.5

तस्मात्–पुरस्ता–द्वान्तम् । सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति । प्राणो हि प्रियः प्रजानाम् । प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति । य एवं वेद । स वा एष प्राण एव । अथ यद्–दक्षिणतो वाति । मातरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति । तस्माद्–दक्षिणतो वान्तं विद्यात् । सर्वा दिश आवाति । **38 (10)**

T.B.2.3.9.6

सर्वा दिशोऽनु विवाति । सर्वा दिशोऽनु सम्वातीति । स वा एष मातरिश्वैव । अथ यत्–पश्चाद्वाति । पवमान एव भूत्वा

पश्चाद्घाति । पूतमस्मा आहरन्ति । पूतमुपहरन्ति । पूतमश्नाति ।

य एवं ँवेद । स वा एष पवमान एव । **39 (10)**

T.B.2.3.9.7

अथ यदुत्तरतो वाति । सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति । सवितेव स्वानां

भवति । य एवं ँवेद । स वा एष सवितैव । ते य एनं पुरस्तादा

यन्त–मुपवदन्ति । य एवास्य पुरस्तात्–पाप्मानः ।

ताᳬस्ते ऽपघ्नन्ति । पुरस्तादितरान्–पाप्मनः सचन्ते ।

अथ य एनं दक्षिणत आयन्त–मुपवदन्ति । **40 (10)**

T.B.2.3.9.8

य एवास्य दक्षिणतः पाप्मानः । ताᳬस्ते ऽपघ्नन्ति । दक्षिणत इतरान्

पाप्मनः सचन्ते । अथ य एनं पश्चादायन्त–मुपवदन्ति । य एवास्य

पश्चात्–पाप्मानः । ताᳬस्ते ऽपघ्नन्ति । पश्चादितरान्–पाप्मनः सचन्ते ।

अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति । य एवास्योत्तरतः पाप्मानः ।

ताᳬस्ते ऽपघ्नन्ति । **41 (10)**

T.B.2.3.9.9

उत्तरत इतरान् पाप्मनः सचन्ते । तस्मा देवं ँविद्वान् । वीव नृत्येत् ।
प्रेव चलेत् । व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत । मण्टयेदिव । क्राथयेदिव ।
शृङ्गायेतेव । उत मोपवदेयुः । उत मे पाप्मान–मपहन्युरिति ( ) ।
स यां दिशꣳ सनिमेष्यन्थ्–स्यात् । यदा तां दिशं ँवातो वायात् ।
अथ प्रवेयात् । प्र वा धापयेत् । सातमेव रदितं ँव्यूढं गन्धमभि
प्रच्यवते । आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति । दानकामा अस्मै
प्रजा भवन्ति । य एवं ँवेद । **42 (18)** *(वेद – संपवत – आदित्यात्*
पवते – वात्या – वात्ये – ष पवमान एव – दक्षिणत आयन्तमुप
वदन् – त्युत्तरतः पाप्मानस्ताꣳस्ते ऽपघ्न – न्तीत्यष्टौ च) (A9)

2.3.10 अनुवाकं 10 – दशहोतृमन्त्राणां काम्यप्रयोगः

T.B.2.3.10.1

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत । तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त ।
तान्. हस्तेऽकुरुत । अथ ह सीता सावित्री । सोमꣳ राजानं चकमे ।
श्रद्धामु स चकमे । सा ह पितरं प्रजापति–मुपससार ।
तꣳ होवाच । नमस्ते अस्तु भगवः । उप त्वाऽयानि । **43 (10)**

T.B.2.3.10.2

प्र त्वा पद्ये । सोमं ँवै राजानं कामये । श्रद्धामु स कामयत इति ।

तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा । दशहोतारं पुरस्ताद्–

व्याख्याय । चतुर्.होतारं दक्षिणतः । पञ्च होतारं पश्चात् ।

षड्होतार–मुत्तरतः । सप्तहोतार–मुपरिष्टात् ।

सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य । **44 (10)**

T.B.2.3.10.3

आऽस्यार्धं ँवव्राज । ता᳡ होदीक्ष्योवाच । उप माऽऽवर्तस्वेति ।

त᳡ होवाच । भोगं तु म आचक्ष्व । एतन् म आचक्ष्व ।

यत्ते पाणाविति । तस्या उ ह त्रीन्. वेदान् प्रददौ । तस्मादु ह स्त्रियो

भोगमैव हारयन्ते । स यः कामयेत प्रियः स्यामिति । **45 (10)**

T.B.2.3.10.4

यं ँवा कामयेत प्रियः स्यादिति । तस्मा एत᳡ स्थागर–मलङ्कारं

कल्पयित्वा । दशहोतारं पुरस्ताद्–व्याख्याय । चतुर्.होतारं दक्षिणतः ।

पञ्चहोतारं पश्चात् । षड्होतार–मुत्तरतः । सप्तहोता–रमुपरिष्टात् ।

सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य । आऽस्यार्धं ँव्रजेत् ।

प्रियो हैव भवति ( ) । **46 (10)**

(अया – न्यलङ्कृत्य – स्यामिति – भवति) (A10)

2.3.11 अनुवाकं 11 – दशहोत्रादिमन्त्रनाम्नां प्रवृत्तिनिमित्तम्

T.B.2.3.11.1

ब्रह्मात्मन्–वदसृजत । तदकामयत । समात्मना पद्येयेति ।

आत्मन्–नात्मन्–नित्यामन्त्रयत । तस्मै दशमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत् ।

स दशहूतोऽभवत् । दशहूतो ह वै नामैषः । तं ँवा एतं दशहूतꣳ

सन्तम् । दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण ।

परोक्षप्रिया इव हि देवाः । **47 (10)**

T.B.2.3.11.2

आत्मन्–नात्मन्–नित्यामन्त्रयत । तस्मै सप्तमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत् ।

स सप्तहूतोऽभवत् । सप्तहूतो ह वै नामैषः ।

तं ँवा एतꣳ सप्तहूतꣳ सन्तम् । सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण ।

परोक्षप्रिया इव हि देवाः । आत्मन्–नात्मन्–नित्यामन्त्रयत ।

तस्मै षष्ठꣳ हूतः प्रत्यशृणोत् । स षड्हूतोऽभवत् । **48 (10)**

T.B.2.3.11.3

षड्ढूतो ह वै नामैषः । तं ँवा एतꣳ षड्ढूतꣳ सन्तम् । षड्ढोतेत्याचक्षते
परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवाः । आत्मन्–नात्मन्–नित्यामन्त्रयत ।
तस्मै पञ्चमꣳ हूतः प्रत्य शृणोत् । स पञ्च हूतोऽभवत् ।
पञ्चहूतो ह वै नामैषः । तं ँवा एतं पञ्चहूतꣳ सन्तम् ।
पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण । **49 (10)**

T.B.2.3.11.4

परोक्षप्रिया इव हि देवाः । आत्मन्–नात्मन्–नित्यामन्त्रयत ।
तस्मै चतुर्थꣳ हूतः प्रत्यशृणोत् । स चतुर्.हूतोऽभवत् । चतुर्.हूतो
ह वै नामैषः । तं ँवा एतं चतुर्.हूतꣳ सन्तम् । चतुर्.होतेत्याचक्षते
परोक्षेण । परोक्षप्रिया इव हि देवाः । तमब्रवीत् । त्वं ँवै मे नेदिष्ठꣳ
हूतः प्रत्यश्रौषीः ( ) । त्वयै–नानाख्यातार इति । तस्मान्नु हैनाꣳ–
श्चतुर्.होतार इत्याचक्षते । तस्मा–च्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यतमः ।
नेदिष्ठो हृद्यतमः । नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति । य एवं ँवेद । **50 (16)**

(देवाः – षड्ढूतोऽभवत् – पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणा – श्रौषीः

षट्च) (A11)

Prapaataka Korvai with starting Padams of 1 to 11 Anuvaakams :-

(ब्रह्मवादिनः किं – दक्षिणां – ँयो वा अविद्वान् – तस्य वै –
ब्रह्मवादिनो यद् दशहोतारः – प्रजापति व्यस्रं – प्रजापतिः पुरुषं –
प्रजापतिरकामयत स तपः सोऽन्तर्वान् – ब्रह्मवादिनो यो वा इमं
विद्यात् – प्रजापतिः सोमꣳ राजानं – ब्रह्मात् मन्वदेकादश)

Korvai with starting Padams of 1, 11, 21 Series of dasanis :-

(ब्रह्मवादिन – स्तस्य वा अग्नेर् – यद्वा इदं किंच –
प्रजापतिरकामयत – य एवास्य दक्षिणतः पञ्चाशत्)

First and Last Padam 2nd Ashtakam 3rd Prapaatakam :-

(ब्रह्मवादिनो – य एवं ँवेद)

। हरिः ओं ।

। कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे

द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः ।

Details of Dasani & Vaakyams for Ashtakam 2 – Prapaatakam 3 – TB 2.3

	Dasani	Vaakyams
Anuvakam 1	3	36
Anuvakam 2	5	56
Anuvakam 3	2	25
Anuvakam 4	6	64
Anuvakam 5	6	60
Anuvakam 6	4	44
Anuvakam 7	4	41
Anuvakam 8	3	37
Anuvakam 9	9	98
Anuvakam 10	4	40
Anuvakam 11	4	46
Total →	50	547

2.4 द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः – उपहोमाः

2.4.1 अनुवाकं 1 – उपहोमाः

T.B.2.4.1.1

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे । इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् ।
विश्वा अग्नेऽभि युजो विहत्य । शत्रूयतामाभरा भोजनानि ।
अग्ने शर्ध महते सौभगाय । तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु ।
सं जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व । शत्रूयतामभितिष्ठा महाꣳसि ।
अग्ने यो नोऽभितो जनः । वृको वारो जिघाꣳसति । **1 (10)**

T.B.2.4.1.2

ताꣳस्त्वं वृत्रहञ्जहि । वस्वस्मभ्य–माभर । अग्ने यो नोऽभिदासति ।
समानो यश्च निष्ट्यः । इध्मस्येव प्रक्षायतः । मा तस्योच्छेषि
किञ्चन । त्वमिन्द्राभिभूरसि । देवो विज्ञातवीर्यः ।
वृत्रहा पुरुचेतनः । अप प्राच इन्द्र विश्वाꣳ अमित्रान् । **2 (10)**

T.B.2.4.1.3

अपापाचो अभिभूते नुदस्व । अपोदीचो अप शूरधराच ऊरौ ।
यथा तव शर्मन्मदेम । तमिन्द्रं वाजयामसि । महे वृत्राय हन्तवे ।

स वृषा वृषभो भुवत् । युजे रथं गवेषणꣳ हरिभ्याम् ।
उप ब्रह्माणि जुजुषाण–मस्थुः । विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा ।
इन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघन्वान् । **3 (10)**

T.B.2.4.1.4

हव्यवाह–मभिमातिषाऽहम् । रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम् । ज्योतिष्मन्तं
दीद्यतं पुरन्धिम् । अग्निꣳ स्विष्टकृतमा हुवेम । स्विष्टमग्ने अभि तत्
पृणाहि । विश्वा देव पृतना अभिष्य । उरुं नः पन्थां प्रदिशन्वि
भाहि । ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः । त्वामग्ने हविष्मन्तः ।
देवं मर्तास ईडते । **4 (10)**

T.B.2.4.1.5

मन्ये त्वा जातवेदसम् । स हव्या वक्ष्याऽनुषक् । विश्वानि नो दुर्गहा
जातवेदः । सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिपर्.षि । अग्ने अत्रिवन् मनसा
गृणानः । अस्माकं बोध्यविता तनूनाम् । पूषा गा अन्वेतु नः ।
पूषा रक्षत्वर्वतः । पूषा वाजꣳ सनोतु नः ।
पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः । **5 (10)**

T.B.2.4.1.6

सो अस्माᳬ अभयतमेन नेषत् । स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः ।
अप्रयुच्छन् पुर एतु प्रजानन्न् । त्वमग्ने सप्रथा असि । जुष्टो होता
वरेण्यः । त्वया यज्ञं वितन्वते । अग्नी रक्षाᳬसि सेधति ।
शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पावक ईड्यः । अग्ने रक्षाणो
अᳬहसः । **6 (10)**

T.B.2.4.1.7

प्रतिष्म देव रीषतः । तपिष्ठैरजरो दह । अग्ने हᳬसि न्यत्रिणम् ।
दीद्यन् मर्त्येष्वा । स्वे क्षये शुचिव्रत । आ वात वाहि भेषजम् ।
वि वात वाहि यद्रपः । त्वᳬहि विश्व भेषजः । देवानां दूत ईयसे ।
द्वाविमौ वातौ वातः । **7 (10)**

T.B.2.4.1.8

आ सिन्धोरा परावतः । दक्षं मे अन्य आवातु । पराऽन्यो वातु
यद्रपः । यददो वात ते गृहे । अमृतस्य निधिर्.हितः । ततो नो देहि
जीवसे । ततो नो धेहि भेषजम् । ततो नो मह आवह । वात आवातु
भेषजम् । शम्भूर् मयो भूर्नो हृदे । **8 (10)**

T.B.2.4.1.9

प्रण आयूꣳषि तारिषत् । त्वमग्ने अयाऽसि । अया सन्मनसा हितः ।
अया सन्.हव्यमूहिषे । अया नो धेहि भेषजम् । इष्टो अग्निराहुतः ।
स्वाहाकृतः पिपर्तु नः । स्वगा देवेभ्य इदं नमः । कामो भूतस्य
भव्यस्य । सम्राडेको विराजति । **9 (10)**

T.B.2.4.1.10

स इदं प्रति पप्रथे । ऋतूनुथ् सृजते वशी । कामस्तदग्रे समवर्तताधि ।
मनसो रेतः प्रथमं ँयदासीत् । सतो बन्धुमसति निरविन्दन्न् ।
हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा । त्वया मन्यो सरथ–मारुजन्तः ।
हर्.षमाणासो धृषता मरुत्वः । तिग्मेषव आयुधा सꣳशिशानाः ।
उपप्रयन्ति नरो अग्निरूपाः । **10 (10)**

T.B.2.4.1.11

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः । मन्युर्. होता वरुणो विश्ववेदाः ।
मन्युं ँविश ईडते देवयन्तीः । पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण । त्वमग्ने
व्रतभृच्छुचिः । देवाꣳ आसादया इह । अग्ने हव्याय वोढवे ।

व्रता नु बिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः । यजा नो देवाꣳ अजरः सुवीरः ।
दधद्–रत्नानि सुविदानो अग्ने ( ) । गोपाय नो जीवसे
जातवेदः । **11 (11)** *(जिघाꣳस – त्यमित्रा – ञ्जघन्वा – नीडते – सर्वा – अꣳहसो – वातो – हृदे – राज – त्यग्निरूपाः – सुविदानो अग्न एकं च) (A1)*

2.4.2 <u>अनुवाकं 2 – उपहोमाः</u>

<u>T.B.2.4.2.1</u>

चक्षुषो हेते मनसो हेते । वाचो हेते ब्रह्मणो हेते । यो माऽघायु–
रभिदासति । तमग्ने मेन्याऽमेनिं कृणु । यो मा चक्षुषा यो मनसा ।
यो वाचा ब्रह्मणा ऽघायु–रभिदासति । तयाऽग्ने त्वं मेन्या ।
अमुममेनिं कृणु । यत् किंचासौ मनसा यच्च वाचा ।
यज्ञैर् जुहोति यजुषा हविर्भिः । **12 (10)**

<u>T.B.2.4.2.2</u>

तन् मृत्युर् निर्.ऋत्या सम्ँविदानः । पुराऽऽदिष्टादाहुतीरस्य हन्तु ।
यातुधाना निर्.ऋतिरादु रक्षः । ते अस्यघ्नं त्वनृतेन सत्यम् ।
इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु । मातथ्–समृद्धि यदसौ करोति ।

हन्मि तेऽहं कृतꣳ हविः । यो मे घोरमची कृतः ।

अपाञ्चौ त उभौ बाहू । अपनह्याम्यास्यम् । **13 (10)**

T.B.2.4.2.3

अपनह्यामि ते बाहू । अपनह्याम्यास्यम् । अग्नेर् देवस्य ब्रह्मणा ।

सर्वं तेऽवधिषं कृतम् । पुरा ऽमुष्य वषट्कारात् । यज्ञं देवेषु नस्कृधि ।

स्विष्टमस्माकं भूयात् । माऽस्मान् प्रापन्–नरातयः ।

अन्ति दूरे सतो अग्ने । भ्रातृव्यस्या ऽभिदासतः । **14 (10)**

T.B.2.4.2.4

वषट्कारेण वज्रेण । कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम् । यो मा नक्तं दिवा

सायम् । प्रातश्चाह्नो निपीयति । अद्या तमिन्द्र वज्रेण । भ्रातृव्यं

पादयामसि । इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा । प्रपद्ये सगुः साश्वः ।

सह यन्मे अस्ति तेन । ईडे अग्निं विपश्चितम् । **15 (10)**

T.B.2.4.2.5

गिरा यज्ञस्य साधनम् । श्रुष्टीवानं धितावानम् । अग्ने शकेम ते

वयम् । यमं देवस्य वाजिनः । अति द्वेषाꣳषि तरेम ।

अवतं मा समनसौ समोकसौ । सचेतसौ सरेतसौ ।

उभौ मामवतं जातवेदसौ । शिवौ भवतमद्य नः ।

स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम् । **16 (10)**

T.B.2.4.2.6

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः । प्रत्नꣳ सधस्थ–मनुपश्यमानः ।

आ तन्तुमग्निर्–दिव्यं ततान । त्वं नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने । त्वं पन्था

भवसि देवयानः । त्वया ऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम । अथा देवैः सधमादं

मदेम । उदुत्तमं मुमुग्धि नः । वि पाशं मध्यमं चृत ।

अवाधमानि जीवसे । **17 (10)**

T.B.2.4.2.7

वयꣳ सोम व्रते तव । मनस्तनूषु बिभ्रतः । प्रजा वन्तो अशीमहि ।

इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी । उदꣳशेन पतिविद्ये जिगाय ।

त्रिꣳशदस्या जघनं योजनानि । उपस्थ इन्द्रꣳ स्थविरं बिभर्ति ।

सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया । विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक् ।

इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना । **18 (10)**

T.B.2.4.2.8

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु । आ त्वा ऽहार्.षमन्तरभूः ।

ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु ।

मा त्वद्–राष्ट्र–मधिभ्रशत् । ध्रुवा द्यौर् ध्रुवा पृथिवी ।

ध्रुवं ँविश्वमिदं जगत् । ध्रुवा ह पर्वता इमे । ध्रुवो राजा विशामयम् ।

इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः । **19 (10)**

T.B.2.4.2.9

पर्वत इवा विचाचलिः । इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ । इह राष्ट्र–मुधारय ।

अभितिष्ठ पृतन्यतः । अधरे सन्तु शत्रवः । इन्द्र इव वृत्रहातिष्ठ ।

अपः क्षेत्राणि संजयन्न् । इन्द्र एणमदीधरत् । ध्रुवं ध्रुवेण हविषा ।

तस्मै देवा अधिब्रवन्न् ( ) । अयं च ब्रह्मणस्पतिः । **20 (11)**

(हविर्भि – रास्य – मभि दासतो – विपश्चित – मप्रयावं – जीवसे – ददाना – व्यथिष्ठा – ब्रवन्नेकं च) (A2)

2.4.3 अनुवाकं 3 – उपहोमाः

T.B.2.4.3.1

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम् । अक्षमव्ययं न किला रिषाथ ।

यच्छक्वरीषु बृहता रवेण । इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः ।

पावका नः सरस्वती । वाजेभिर्–वाजिनीवती ।

यज्ञं वष्टु धिया वसुः । सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यः ।

मा पस्फरीः पयसा मा न आ धक् । जुषस्व नः सख्या वेश्या च ।

21 (10)

T.B.2.4.3.2

मा त्वत्क्षेत्रा–ण्यरणानि गन्म । वृञ्जे हविर्नमसा बर्.हिरग्नौ ।

अयामि स्रुग् घृतवती सुवृक्तिः । अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः ।

अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः । इहावाञ्चमतिह्वये । इन्द्रं जैत्राय

जेतवे । अस्माकमस्तु केवलः । अर्वाञ्चमिन्द्रममुतो हवामहे ।

यो गोजिद्–धनजि–दश्वजिद्यः । **22 (10)**

T.B.2.4.3.3

इमं नो यज्ञं विहवे जुषस्व । अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा ।
असंमृष्टो जायसे मातृवोः शुचिः । मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः ।
घृतेन त्वा ऽवर्धयन्नग्न आहुत । धूमस्ते केतुरभवद्–दिवि श्रितः ।
अग्निरग्रे प्रथमो देवतानाम् । सम्याताना–मुत्तमो विष्णुरासीत् ।
यजमानाय परिगृह्य देवान् । दीक्षयेदꣳ हविरागच्छतं नः । **23 (10)**

T.B.2.4.3.4

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः । दीक्षापालेभ्यो वनतꣳ हि शक्रा ।
विश्वैर् देवैर् यज्ञियैः सम्विदानौ । दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम् ।
प्रतद्–विष्णुः स्तवते वीर्याय । मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः ।
यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु । अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ।
नू मर्तो दयते सनिष्यन्. यः । विष्णव उरुगायाय दाशत् । **24 (10)**

T.B.2.4.3.5

प्र यः सत्राचा मनसा यजा तै । एतावन्तं नर्यमाविवासात् । विचक्रमे
पृथिवीमेष एताम् । क्षेत्राय विष्णुर् मनुषे दशस्यन् । ध्रुवासो अस्य
कीरयो जनासः । उरुक्षितिꣳ सुजनिमा चकार ।

त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम् । विचक्रमे शतर्चसं महित्वा ।

प्र विष्णु–रस्तु तवसस्त वीयान् । त्वेषꣳ ह्यस्य स्थविरस्य नाम । **25 (10)**

T.B.2.4.3.6

होतारं चित्ररथ–मध्वरस्य । यज्ञस्य यज्ञस्य केतुꣳ रुशन्तम् ।

प्रत्यर्धिं देवस्य देवस्य मह्ना । श्रिया त्वऽग्निमतिथिं जनानाम् ।

आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः । ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि ।

वरीवृजथ् स्थविरेभिः सुशिप्र । अस्मे दधद्–वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र ।

इन्द्रः सुवर्.षा जनयन्नहानि ।

जिगायोशिग्भिः पृतना अभिश्रीः । **26 (10)**

T.B.2.4.3.7

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नाम् । अविन्दज्ज्योतिर्–बृहते रणाय ।

अश्विनाववसे निह्वये वाम् । आ नूनं यातꣳ सुकृताय विप्रा ।

प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन । उपागच्छतमवसा ऽऽगतं नः । अविष्टं

धीष्वश्विना न आसु । प्रजावद्–रेतो अह्रयं नो अस्तु ।

आवां तोके तनये तूतुजानाः । सुरत्नासो देववीतिं गमेम । **27 (10)**

T.B.2.4.3.8

त्वꣳ सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः । त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः ।

त्वं वृषा वृषत्वेभिर् महित्वा । द्युम्नेभिर्–द्युम्न्यभवो नृचक्षाः ।

अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिम् । सुवर्.षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम् ।

भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम् । जयन्तं त्वामनु मदेम सोम । भवा

मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः । विभूतद्युम्न एवया उ सप्रथाः । **28 (10)**

T.B.2.4.3.9

अधा ते विष्णो विदुषाचिदृध्यः । स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हविष्मतः ।

यः पूर्व्याय वेधसे नवीयसे । सुमज्जानये विष्णवे ददाशति ।

यो जातमस्य महतो महि ब्रवात् । सेदुः श्रवोभिर्–युज्यं चिदभ्यसत् ।

तमु स्तोतारः पूर्व्यं यथा विद ऋतस्य । गर्भꣳ हविषा पिपर्तन ।

आऽस्य जानन्तो नाम चिद्विवक्तन ।

बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे । **29 (10)**

T.B.2.4.3.10

इमा धाना घृतस्नुवः । हरी इहोपवक्षतः । इन्द्रꣳ सुखतमे रथे ।

"एष ब्रह्मा{1}", प्र ते महे । विदथे शꣳसिषꣳ हरी । य ऋत्वियः

प्र ते वन्वे । वनुषो हर्यतं मदम् । इन्द्रो नाम घृतं न यः ।

हरिभिश्चारु सेचते । श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु । **30 (10)**

T.B.2.4.3.11

हरिवर्पसं गिरः । आचर्.षणिप्रा वृषभो जनानाम् । राजा कृष्टीनां

पुरुहूत इन्द्रः । स्तुतः श्रवस्यन्नवसोपमद्रिक् । युक्त्वा हरी वृषणा

ऽऽयाह्यर्वाङ् । प्र यथ् सिन्धवः प्रसवं ँयदायन्न् । आपः समुद्रꣳ

रत्थ्येव जग्मुः । अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान् । यदीꣳ सोमः

पृणाति दुग्धो अꣳशुः । ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ् । **31 (10)**

T.B.2.4.3.12

अरं ते सोमस्तनुवे भवाति । शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु ।

प्रास्माꣳ अव पृतनासु प्र युत्सु । इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः ।

ऋभुर्–येभिर्–वृषपर्वा–विहायाः । प्रयम्यमाणान् प्रति षूगृभाय ।

इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः । अहेडमान उपयाहि यज्ञम् ।

तुभ्यं पवन्त इन्दवः सुतासः । गावो न वज्रिन्थ् स्वमोको अच्छ ।

32 (10)

T.B.2.4.3.13

इन्द्रागहि प्रथमो यज्ञियानाम् । या ते काकुथ् सुकृता या वरिष्ठा ।

यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम् । तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात् ।

सं ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः । प्रातर्युजा विबोधय ।

अश्विनावेह गच्छतम् । अस्य सोमस्य पीतये । प्रातर्यावाणा प्रथमा

यजध्वम् । पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः ( ) । प्रातर्.हि यज्ञमश्विना

दधाते । प्रशꣳ सन्ति कवयः पूर्वभाजः । प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत ।

न सायमस्ति देवया अजुष्टम् । उतान्यो अस्मद्–यजते विचायः ।

पूर्वः पूर्वो यजमानो वनीयान् । **33 (16)** *(चा – श्वजिद्यो–गच्छतं नो – दाशन् – नामा – भिश्रीर् – गमेम – सप्रथा – भजामहे – विशन्तु – याह्यर्वाङ् – च्छ – पिबाथः षट्च) (A3)*

2.4.4 अनुवाकं 4 – उपहोमाः

T.B.2.4.4.1

नक्तं जाताऽस्योषधे । रामे कृष्णे असिक्नि च । इदꣳ रजनि रजय ।
किलासं पलितं च यत् । किलासं च पलितं च । निरितो नाशया
पृषत् । आ नः स्वो अश्नुतां ँवर्णः । परा श्वेतानि पातय ।
असितं ते निलयनम् । आस्थानमसितं तव । **34 (10)**

T.B.2.4.4.2

असिक्नियस्योषधे । निरितो नाशया पृषत् । अस्थिजस्य किलासस्य ।
तनूजस्य च यत्त्वचि । कृत्यया कृतस्य ब्रह्मणा ।
लक्ष्म श्वेतमनीनशम् । सरूपा नाम ते माता । सरूपो नाम ते पिता ।
सरूपा ऽस्योषधे सा । सरूपमिदं कृधि । **35 (10)**

T.B.2.4.4.3

शुनꣳ हुवेम मघवानमिन्द्रम् । अस्मिन्भरे नृतमं ँवाजसातौ ।
शृण्वन्त–मुग्रमूतये समत्सु । घ्नन्तं ँवृत्राणि संजितं धनानाम् ।
धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु । नि वो वना जिहते यामनो भिया ।
कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः । युधे यदुग्राः पृषती–रयुग्ध्वम् ।

प्रवेपयन्ति पर्वतान् । विविञ्चन्ति वनस्पतीन् । **36 (10)**

T.B.2.4.4.4

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव । देवासः सर्वया विशा । पुरुत्रा हि

सदृङ्ङसि । विशो विश्वा अनु प्रभु । समथ्सु त्वा हवामहे ।

समथ्स्वग्नि–मवसे । वाजयन्तो हवामहे । वाजेषु चित्रराधसम् ।

संगच्छध्वꣳ सम्वँदध्वम् । सं वँो मनाꣳसि जानताम् । **37 (10)**

T.B.2.4.4.5

देवा भागं यँथा पूर्वे । संजानाना उपासत । समानो मन्त्रः समितिः

समानी । समानं मनः सह चित्तमेषाम् । समानं केतो अभि–

सꣳरभध्वम् । संज्ञानेन वो हविषा यजामः । समानी व आकूतिः ।

समाना हृदयानि वः । समानमस्तु वो मनः ।

यथा वः सुसहाऽसति । **38 (10)**

T.B.2.4.4.6

संज्ञानं नः स्वैः । संज्ञानमरणैः । संज्ञानमश्विना युवम् । इहास्मासु

नियच्छतम् । संज्ञानं मे बृहस्पतिः । संज्ञानꣳ सविता करत् ।

संज्ञानमश्विना युवम् । इह मह्यं नियच्छतम् । उपच्छायामिव घृणेः ।

अगन्म शर्म ते वयम् । **39 (10)**

T.B.2.4.4.7

अग्ने हिरण्यसंदृशः । अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वम् । शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम् । हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे । रक्षामाकिर्नो अघशꣳस ईशत । मदेमदे हि नो ददुः । यूथा गवामृजुक्रतुः । संगृभाय पुरू शता । उभया हस्त्या वसु । शिशीहि राय आभर । **40 (10)**

T.B.2.4.4.8

शिप्रिन् वाजानां पते । शचीवस्तव दꣳसना । आ तू न इन्द्र भाजय । गोष्वश्वेषु शुभ्रुषु । सहस्रेषु तुवीमघ । यद्–देवा देव हेडनम् । देवासश्चकृमा वयम् । आदित्यास्तस्मान्मा यूयम् । ऋतस्यर्तेन मुञ्चत । ऋतस्यर्ते–नादित्याः । **41 (10)**

T.B.2.4.4.9

यजत्रा मुञ्चतेह मा । यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः । आशिक्षन्तो न शेकिम । मेदस्वता यजमानाः । स्रुचाऽऽज्येन जुह्वतः । अकामा वो विश्वे देवाः ।

शिक्षन्तो नोप शेकिम । यदि दिवा यदि नक्तम् । एन एनस्योऽकरत् ।
भूतं मा तस्माद्भव्यं च ( ) । **42 (10)**

T.B.2.4.4.10

द्रुपदादिव मुञ्चतु । द्रुपदादिवेन्–मुमुचानः । स्विन्नः स्नात्वी
मलादिव । पूतं पवित्रेणे वाज्यम् । विश्वे मुञ्चन्तु मैनसः । उद्वयं
तमसस्परि । पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् । देवं देवत्रा सूर्यम् ।
अगन्म ज्योतिरुत्तमम् । **43 (9)** *(तव – कृधि – वनस्पती – ञ्जानता – मसति – वयं – भरा – दित्या – श्च – +नव च) (A4)*

2.4.5 <u>अनुवाकं 5 – उपहोमाः</u>

T.B.2.4.5.1

वृषा सो अꣳशुः पवते हविष्मान्थ्–सोमः । इन्द्रस्य भाग ऋतयुः
शतायुः । स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु । प्रियं विशाꣳ सर्ववीरꣳ
सुवीरम् । कस्य वृषा सते सचा । नियुत्वान् वृषभो रणत् ।
वृत्रहा सोमपीतये । यस्ते शृङ्ग वृषो नपात् । प्रणपात् कुण्डपाय्यः ।
न्यस्मिन्दध्र आ मनः । **44 (10)**

T.B.2.4.5.2

तꣳ सध्रीचीरूतयो वृष्णियानि । पौꣳस्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम् ।
समुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्माः । उरुव्यचसं गिर आविशन्ति । इन्द्राय
गिरो अनिशितसर्गाः । अपः प्रैरयन्थ् सगरस्य बुध्नात् । यो अक्षेणेव
चक्रिया शचीभिः । विष्वक्तस्तम्भ पृथिवीमुत द्याम् ।
अक्षोदयच्छवसा क्षाम बुध्नम् । वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः । **45 (10)**

T.B.2.4.5.3

दृढान्यौघ्नादुशमान ओजः । अवाभिनत्ककुभः पर्वतानाम् । आ नो
अग्ने सुकेतुना । रयिं ँविश्वायुपोषसम् । मार्डीकं धेहि जीवसे ।
त्वꣳ सोम महे भगम् । त्वं ँयून ऋतायते । दक्षं दधासि जीवसे ।
रथं ँयुञ्जते मरुतः शुभे सुगम् । सूरो न मित्रावरुणा
गविष्टिषु । **46 (10)**

T.B.2.4.5.4

रजाꣳसि चित्रा वि चरन्ति तन्यवः । दिवः सम्राजा पयसा न उक्षतम् ।
वाचꣳ सु मित्रावरुणाविरावतीम् । पर्जन्यश्चित्रां ँवदति त्विषीमतीम् ।
अभ्रा वसत मरुतः सु मायया । द्यां ँवर्.षयत–मरुणामरेपसम् । अयुक्त

सप्त शुन्ध्युवः । सूरो रथस्य नप्त्रियः । ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ।
वहिष्ठेभिर्विहरन्. यासि तन्तुम् । **47 (10)**

T.B.2.4.5.5

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः । दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य ।
चर्मेवावाधुस्तमो अप्स्वन्तः । पर्जन्याय प्रगायत । दिवस्पुत्राय
मीढुषे । स नो यवसमिच्छतु । अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः ।
स्तुहि पर्जन्यं नमसा विवास । कनिक्रदद्–वृषभो जीरदानुः ।
रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम् । **48 (10)**

T.B.2.4.5.6

यो गर्भमोषधीनाम् । गवां कृणोत्यर्वताम् । पर्जन्यः पुरुषीणाम् ।
तस्मा इदास्ये हविः । जुहोता मधुमत्तमम् । इडां नः सम्यतं
करत् । तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित् । शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन् ।
नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि । असूदयन्त तनुवः सुजाताः । **49 (10)**

T.B.2.4.5.7

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ । इमं यज्ञं मिमिक्षतम् । गर्भं धत्तꣳ स्वस्तये ।
ययोरिदं विश्वं भुवन–माविवेश । ययोरानन्दो निहितो महश्च ।

शुनासीरावृतुभिः सम्ँविदानौ । इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम् ।

आ घा ये अग्निमिन्धते । स्तृणन्ति बर्.हिरानुषक् । येषामिन्द्रो युवा

सखा ( ) । अग्न इन्द्रश्च मेदिना । हथो वृत्राण्यप्रति । युवꣳ हि

वृत्रहन्तमा । याभ्याꣳ सुवरजयन्नग्र एव । यावातस्थतुर्–भुवनस्य

मध्ये । प्रचर्.षणी वृषणा वज्रबाहू ।

अग्नी इन्द्रा वृत्रहणा हुवे वाम् । **50 (17)**

(मन – इन्द्रो – गाविष्टिषु – तन्तुं – गर्भꣳ – सुजाताः – सखा सप्त च) (A5)

2.4.6 <u>अनुवाकं 6 – उपहोमाः</u>

<u>T.B.2.4.6.1</u>

उत नः प्रिया प्रियासु । सप्तस्वसा सुजुष्टा । सरस्वती स्तोम्याऽभूत् ।

इमा जुह्वाना युष्मदा नमोभिः । प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व ।

तव शर्मन् प्रियतमे दधानाः । उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम् । त्रीणि पदा

विचक्रमे । विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । ततो धर्माणि धारयन् । **51 (10)**

T.B.2.4.6.2

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम् । नरो यत्र देवयवो मदन्ति ।

उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था । विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः ।

क्रत्वा दा अस्थु श्रेष्ठः । अद्य त्वा वन्वन्थ् सुरेक्णाः ।

मर्त आनाश सुवृक्तिम् । इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह ।

प्रिया त आ बर्.हिः सीद । वीहि सूर पुरोडाशम् । **52 (10)**

T.B.2.4.6.3

उप नः सूनवो गिरः । शृण्वन्त्वमृतस्य ये । सुमृडीका भवन्तु नः ।

अद्या नो देव सवितः । प्रजावथ् सावीः सौभगम् । परा दुःष्वप्नियꣳ

सुव । विश्वानि देव सवितः । दुरितानि परासुव । यद्–भद्रं तन्म

आसुव । शुचिमर्कैर्–बृहस्पतिम् । **53 (10)**

T.B.2.4.6.4

अध्वरेषु नमस्यत । अनाम्योज आचके । या धारयन्त देवा सुदक्षा

दक्षपितारा । असुर्याय प्रमहसा । स इत्क्षेति सुधित ओकसि स्वे ।

तस्मा इडा पिन्वते विश्वदानी । तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ति ।

यस्मिन् ब्रह्मा राजनि पूर्व एति । सकूतिमिन्द्र सच्युतिम् ।

सच्युतिं जघनच्युतिम् । **54 (10)**

T.B.2.4.6.5

कनात्काभां न आभर । प्रयफ्स्यन्निव सक्थ्यौ । विन इन्द्र मृधो

जहि । कनीखुनदिव सापयन्न् । अभि नः सुष्टुतिं नय । प्रजापतिः

स्त्रियां ँयशः । मुष्कयोरदधाथ् सपम् । कामस्य तृप्तिमानन्दम् ।

तस्याग्ने भाजयेह मा । मोदः प्रमोद आनन्दः । **55 (10)**

T.B.2.4.6.6

मुष्कयोर्निहितः सपः । सृत्वेव कामस्य तृप्याणि । दक्षिणानां प्रतिग्रहे ।

मनसश्चित्त–माकूतिम् । वाचः सत्य–मशीमहि । पशूनाᳬ रूपमन्नस्य ।

यशः श्रीः श्रयतां मयि । यथा ऽहमस्या अतृपᳬ स्त्रियै पुमान् ।

यथा स्त्री तृप्यति पुᳬसि प्रिये प्रिया । एवं भगस्य तृप्याणि । **56 (10)**

T.B.2.4.6.7

यज्ञस्य काम्यः प्रियः । ददामीत्यग्निर्वदति । तथेति वायुराह तत् ।

हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः । आदित्यः सत्यमोमिति ।

आपस्तथ्–सत्यमाभरन्न् । यशो यज्ञस्य दक्षिणाम् ।

असौ मे कामः समृध्यताम् । न हि स्पशमविदन्–नन्यमस्मात् ।

वैश्वानरात् पुर एतारमग्नेः । **57 (10)**

T.B.2.4.6.8

अथेममन्थन्नमृतममूराः । वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः । येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्न् । अयूपाः सद्म विभृता पुरूणि । वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः । पृथिवी–मन्यामभितस्थुर्–जनासः । पृथिवीं मातरं महीम् । अन्तरिक्ष–मुपब्रुवे । बृहतीमूतये दिवम् । विश्वं बिभर्ति पृथिवी । **58 (10)**

T.B.2.4.6.9

अन्तरिक्षं ँविपप्रथे । दुहे द्यौर् बृहती पयः । न ता नशन्ति न दभाति तस्करः । नैना अमित्रो व्यथिरादधर्.षति । देवा᳡श्च याभिर् यजते ददाति च । ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह । न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते । न स᳡ स्कृतत्र–मुपयन्ति ता अभि । उरुगायमभयं तस्य ता अनु । गावो मर्त्यस्य विचरन्ति यज्वनः । **59 (10)**

T.B.2.4.6.10

रात्री व्यख्यदायती । पुरुत्रा देव्यक्षभिः । विश्वा अधि श्रियोऽधित ।

उप ते गा इवाकरम् । वृणीष्व दुहितर् दिवः । रात्री स्तोमं न

जिग्युषी । देवीं ँवाचमजनयन्त देवाः ।

तां ँविश्वरूपाः पशवो वदन्ति । सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना ।

धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु । **60 (10)**

T.B.2.4.6.11

यद् वाग्वदन्त्य–विचेतनानि । राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा ।

चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयाᳬसि । क्व स्वि दस्याः परमं जगाम ।

गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती । एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी ।

अष्टापदी नवपदी बभूवुषी । सहस्राक्षरा परमे व्योमन् ।

तस्याᳬ समुद्रा अधि वि क्षरन्ति । तेन जीवन्ति

प्रदिशश्चतस्रः । **61 (10)**

T.B.2.4.6.12

ततः क्षरत्यक्षरम् । तद्–विश्व–मुपजीवति । इन्द्रा सूरा जनयन्–

विश्वकर्मा । मरुत्वाᳬ अस्तु गणवान्थ्–सजातवान् ।

अस्य स्नुषा–श्वशुरस्य प्रशिष्टिम् । सपत्ना वाचं मनसा उपासताम् ।

इन्द्रः सूरो अतरद्–रजाꣳसि । स्नुषा सपत्नाः श्वशुरोऽयमस्तु ।

अयꣳ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः । अयं ँवाजं जयतु वाजसातौ ( ) ।

अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः । सहस्रियो दीप्यता–मप्रयुच्छन् ।

विभ्राजमानः समिधान उग्रः । आऽन्तरिक्षमरुहद–गन्द्याम् । **62 (14)**

(धारयन् – पुरोडाशं – बृहस्पतिं – जघनच्युति – मानन्दो – भगस्य तृप्या – ण्यग्नेः – पृथिवी – यज्वन – एतु – प्रदिशश्चतस्रो – वाजसातौ चत्वारि च) (A6)

2.4.7 अनुवाकं 7 – उपहोमाः

T.B.2.4.7.1

वृषा ऽस्यꣳशुर्–वृषभाय गृह्यसे । वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे ।

दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नाम । वृषभस्य या ककुत् । विषूवान्

विष्णो भवतु । अयं ँयो मामको वृषा । अथो इन्द्र इव देवेभ्यः ।

विब्रवीतु जनेभ्यः । आयुष्मन्तं ँवर्चस्वन्तम् ।

अथो अधिपतिं ँविशाम् । **63 (10)**

T.B.2.4.7.2

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम् । इममिन्द्र वृषभं कृणु । यः सुशृङ्गः

सुवृषभः । कल्याणो द्रोण आहितः । कार्.षीवलप्रगाणेन । वृषभेण

यजामहे । वृषभेण यजमानाः । अक्रूरेणेव सर्पिषा ।

मृधश्च सर्वा इन्द्रेण । पृतनाश्च जयामसि । **64 (10)**

T.B.2.4.7.3

यस्यायमृषभो हविः । इन्द्राय परिणीयते । जयाति शत्रुमायन्तम् ।

अथो हन्ति पृतन्यतः । नृणामह प्रणीरसत् । अग्र उद्भिन्दतामसत् ।

इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व । नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः ।

नि शृणीह्याबाधं ँयो नो अस्ति । उरुं नो लोकं कृणुहि

जीरदानो । **65 (10)**

T.B.2.4.7.4

प्रेह्यभिप्रेहि प्रभरा सहस्व । मा विवेनो वि शृणुष्वा जनेषु ।

उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः । इन्द्र शत्रून् पुरो अस्माक युध्य ।

अग्ने जेता त्वं जय । शत्रून्थ् सहस ओजसा । वि शत्रून्. विमृधो

नुद । एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः । रथं न धीरः स्वपा अतक्षम् ।

यदीदग्ने प्रति त्वं देव हर्याः । **66 (10)**

T.B.2.4.7.5

सुवर्वतीरप एना जयेम । यो घृतेनाभिमानितः । इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे ।

स नः संकासु पारय । पृतनासाह्येषु च । इन्द्रो जिगाय पृथिवीम् ।

अन्तरिक्षꣳ सुवर्महत् । वृत्रहा पुरुचेतनः । इन्द्रो जिगाय सहसा

सहाꣳसि । इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा । **67 (10)**

T.B.2.4.7.6

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज । स नः परस्पा वरिवः कृणोतु ।

अयं कृत्नुरगृभीतः । विश्वजि–दुद्भिदिथ्–सोमः ।

ऋषिर् विप्रः काव्येन । वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः । साकं गन्मनसा यज्ञम् ।

शिवो नियुद्भिः शिवाभिः । वायो शुक्रो अयामि ते ।

मध्वो अग्रं दिविष्टिषु । **68 (10)**

T.B.2.4.7.7

आया हि सोमपीतये । स्वारुहो देव नियुत्वता । इममिन्द्र वर्धय

क्षत्रियाणाम् । अयं ँविशां ँविश्पतिरस्तु राजा । अस्मा इन्द्र महि

वर्चाꣳसि धेहि । अवर्चसं कृणुहि शत्रुमस्य ।

इममाभज ग्रामे अश्वेषु गोषु । निरमुं भज योऽमित्रो अस्य ।
वर्.ष्मन् क्षत्रस्य ककुभि श्रयस्व । ततो न उग्रो विभजा वसूनि ।
69(10)

T.B.2.4.7.8

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम् । सं दुहाथां घर्मदुघेव धेनुः ।
अयꣳ राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात् । प्रियो गवामोषधीना–मुतापाम् ।
युनज्मि त उत्तरावन्त–मिन्द्रम् । येन जयासि न पराजयासै ।
स त्वा ऽकरेकवृषभꣳ स्वानाम् । अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम् ।
उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः । एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान् । **70 (10)**

T.B.2.4.7.9

विश्वा आशाः पृतनाः संजयञ्जयन्न् । अभितिष्ठ शत्रूयतः सहस्व ।
तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ । बलिमग्ने अन्ति त ओत दूरात् ।
आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि । बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम् ।
यो देह्यो अनमयद्वधस्नैः । यो अर्यपत्नी–रुषसश्चकार । स निरुध्या
नहुषो यह्वो अग्निः । विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः । **71 (10)**

T.B.2.4.7.10

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान् । आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ । ईडेन्यो

वपुष्यो विभावा । प्रियो विशामतिथिर्–मानुषीणाम् ।

ब्रह्म ज्येष्ठा वीर्या संभृतानि । ब्रह्माग्रे ज्येष्ठं दिवमाततान । ऋतस्य

ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे । तेनार्.हति ब्रह्मणा स्पर्धितुं कः ।

ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः । ब्रह्मणा स्वरवो मिताः । **72 (10)**

T.B.2.4.7.11

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः । ऋत्विजो ये हविष्कृतः । शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाᳬ

संददृश्रिरे । चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम् । ते देवासः

स्वरवस्तस्थिवाᳬसः । नमः सखिभ्यः सन्नान्मा ऽवगात ।

अभिभूरग्निरतरद्–रजाᳬसि । स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः ।

जुषाणो म आहुतिं मा महिष्ट । हत्वा सपत्नान्. वरिवस्करन्नः ( ) ।

ईशानं त्वा भुवनाना–मभिश्रियम् । स्तौम्यग्न उरुकृतᳬ सुवीरम् ।

हविर् जुषाणः सपत्नाᳬ अभिभूरसि । जहि शत्रूᳬरप मृधो

नुदस्व । **73 (14)**

(विशां – जयामसि – जीरदानो – हर्या – विश्वा – दिविष्टिषु – वसूनि – जिगीवान्थ् – सहोभिर् – मिता – न श्चत्वारि च) (A7)

2.4.8 अनुवाकं 8 – उपहोमाः

T.B.2.4.8.1

स प्रत्नवन्नवीयसा । अग्ने द्युम्नेन समँयता । बृहत् तनन्थ भानुना ।
नवं नु स्तोममग्नये । दिवः श्येनाय जीजनम् । वसोः कुविद्वनाति
नः । स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे । रयिर्वीरवतो यथा ।
अग्रे यज्ञस्य चेततः । अदाभ्यः पुर एता । **74 (10)**

T.B.2.4.8.2

अग्निर्विशां मानुषीणाम् । तूर्णी रथः सदा नवः । नवꣳ सोमाय
वाजिने । आज्यं पयसोऽजनि । जुष्टꣳ शुचितमँ वसु । नवꣳ सोम
जुषस्व नः । पीयूषस्येह तृप्णुहि । यस्ते भाग ऋतावयम् ।
नवस्य सोम ते वयम् । आ सुमतिँ वृणीमहे । **75 (10)**

T.B.2.4.8.3

स नो रास्व सहस्रिणः । नवꣳ हविर्जुषस्व नः । ऋतुभिः सोम
भूतमम् । तदङ्ग प्रतिहर्य नः । राजन्थ् सोम स्वस्तये । नवꣳ स्तोमं
नवꣳ हविः । इन्द्राग्निभ्यां निवेदय । तज्जुषेताꣳ सचेतसा ।
शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य । इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् । **76 (10)**

T.B.2.4.8.4

उभा हि वाꣳ सुहवा जोहवीमि । ता वाजꣳ सद्य उशते धेष्ठा ।
अग्निरिन्द्रो नवस्य नः । अस्य हव्यस्य तृप्यताम् । इह देवौ
सहस्रिणौ । यज्ञं न आ हि गच्छताम् । वसुमन्तꣳ सुवर्विदम् ।
अस्य हव्यस्य तृप्यताम् । अग्निरिन्द्रो नवस्य नः ।
विश्वान् देवाꣳ स्तर्पयत । **77 (10)**

T.B.2.4.8.5

हविषोऽस्य नवस्य नः । सुवर्विदो हि जज्ञिरे । एदं बर्.हिः सुष्टरीमा
नवेन । अयं ँयज्ञो यजमानस्य भागः । अयं बभूव भुवनस्य गर्भः ।
विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः । इमे नु द्यावापृथिवी समीची ।
तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसं धिया । आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा ।

प्रजां पुष्टिममृतं नवेन । **78 (10)**

T.B.2.4.8.6

इमे धेनू अमृतं ँये दुहाते । पयस्व–त्युत्तरामेतु पुष्टिः । इमं ँयज्ञं जुषमाणे नवेन । समीची द्यावापृथिवी घृताची । यविष्ठो हव्यवाहनः । चित्रभानुर्–घृतासुतिः । नवजातो विरोचसे । अग्ने तत्ते महित्वनम् । त्वमग्ने देवताभ्यः । भागे देव न मीयसे । **79 (10)**

T.B.2.4.8.7

स एना विद्वान्. यक्ष्यसि । नव꣣ स्तोमं जुषस्व नः । अग्निः प्रथमः प्राश्नातु । स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्य–मोषधीः । कृणोतु विश्वचर्.षणिः । भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः । त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो आविशस्व ।

शं तोकाय तनुवे स्योनः ( ) । एतमु त्यं मधुना सम्ँयुतं ँयवम् । सरस्वत्या अधिमनावचर्कृषुः । इन्द्र आसीथ् सीरपतिः शतक्रतुः । कीनाशा आसन् मरुतः सुदानवः । **80 (14)** *(पुर एता – वृणीमहे – जुषेथां–तर्पय–तामृतं नवेन–मीयसे–स्योन श्चत्वारि च) (A8)*

Prapaataka Korvai with starting Padams of 1 to 8 Anuvaakams :-

(जुष्ट – श्चक्षुषो – जुष्टी नरो – नक्तं जाता – वृषा स –
उत नो – वृषाऽस्यꣳशुः – स प्रत्नवदष्टौ)

Korvai with starting Padams of 1, 11, 21 Series of dasanis :-

(जुष्टो – मन्युर् भगो – जुष्टी नरो – हरिवर्पसं गिरः – शिप्रिन्
वाजाना – मुत नो – यद् वाग्वदन्ती – विश्वा आशा अशीतिः)

First and Last Padam 2nd Ashtakam 3rd Prapaatakam :-

(जुष्टः – सुदानवः)

। हरिः ओं ।

। कृष्ण यजुर्वेदीय तैत्तिरीय ब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः ।

==========

Details of Dasani & Vaakyams for Ashtakam 2 – Prapaatakam 4 (TB 2.4)

	Dasani	Vaakyams
Anuvakam 1	11	111
Anuvakam 2	9	91
Anuvakam 3	13	136
Anuvakam 4	10	99
Anuvakam 5	7	77
Anuvakam 6	12	124
Anuvakam 7	11	114
Anuvakam 8	7	74
Total →	80	826

Appendix

T.B.2.4.3.10 "एष ब्रह्मा{1}"

एष ब्रह्मा य ऋत्वियः । इन्द्रो नाम श्रुतो गणे ॥

(Appearing in TB 3-7-9-5)